

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Sociální postavení romských dívek v souvislosti
s dospíváním**

Tereza Zatloukalová

Plzeň 2012

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra antropologie

Studijní program Antropologie

Studijní obor Sociální a kulturní antropologie

Bakalářská práce

**Sociální postavení romských dívek v souvislosti
s dospíváním**

Tereza Zatloukalová

Vedoucí práce:

PhDr. Mgr. Marek Jakoubek, PhD.

Katedra antropologických a historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2012

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2012

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala PhDr. Mgr. Marku Jakoubkovi, PhD. za odborné vedení mé bakalářské práce, cenné rady a laskavý přístup a rovněž mé rodině za podporu během studia.

Obsah

1 ÚVOD	1
2 PŘEDSTAVENÍ VÝZKUMU	3
2.1 Zkoumaná lokalita	4
2.2 Metodologie	5
3 KDO JE TO VE SKUTEČNOSTI ROM?	6
3.1 Problematika české terminologie Rom vs. Cikán	8
3.2 Část teoretická	9
3.3 Část praktická.....	12
4 SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ ROMSKÝCH DÍVEK V SOUVISLOSTI S DOSPÍVÁNÍM	12
4.1 Příchod děvčátka do rodiny	13
4.1.1 Tradice předávání jmen	14
4.1.2 Průběh a účel výchovy dětí	15
4.1.3 Škola a její vlivy	17
4.1.4 Výchova děvčat	18
4.1.5 Oblečení, hračky a volný čas	18
4.2 Když děvčata dospívají	20
4.2.1 Mezi námi děvčaty	21
4.2.2 Péče o domácnost	23
4.2.3 Cigánská kuchyně a její speciality	24
4.2.4 Studovat – ano či ne?	27
4.3 Čhajé, čačes romňi/ dívka nyní žena	30
4.3.1 Opět nový začátek	30

4.3.2 První těhotenství	32
4.3.3 Důvody partnerských (ne) rozchodů	34
4.3.4 Čím více, tím lépe	35
4.4 Phuri daj neboli stará matka	36
4.4.1 Stáří jako bonus	37
4.4.2 Práva a povinnosti	39
4.4.3 Babika učitelkou	40
4.4.4 Co bude dál?	42
5 ZÁVĚR	44
6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	46
7 RESUMÉ.....	48
8 PŘÍLOHY	49
Příloha 1: Otevřené výpovědi respondentů kapitoly třetí, části praktické	49
Příloha 2: Fotografie některých respondentek	52

1 ÚVOD

Sociální postavení – termín, definice, pojetí či koncept, ale předně je to nedílná součást veškerých životních etap, jimiž člověk prochází v průběhu své existence. S těmito životními stádii se také pojí i mnoho změn ohledně sociálních pozic a sociálních rolí, nehledě na zemi, kde se jedinec vyskytuje nebo jaké uctívá náboženství, jaká je barva jeho pleti či jakým hovoří jazykem. Interpretace sociálního postavení ve společnosti mohou být, a většinu také jsou, na základě rozdílných kultur odlišné, avšak jádro věci zůstává totožné.

Téma bakalářské práce ***Sociální postavení romských dívek v souvislosti s dospíváním*** podtrhuje výše zmíněnou diferencovanost týkající se způsobu výkladu a porozumění této sociální domény a to konkrétně v případě romské populace. Kategorie dívek a žen byla zvolena záměrně z důvodu rozdílné frekvence ohledně vytváření nových statusů a rolí v závislosti na postupně se zvyšujícím věku, jinými slovy sociální postavení romských mužů ve společnosti se během jejich života neobměňuje tak často a v takovém kvantu jako je tomu u žen. Tímto bych rovněž chtěla navázat i na celkovou otázku volby tématu jako takového. Důvody byly především: hlubší zájem o chod každodenního života realizující se v romské osadě, kde je v první řadě kladen důraz na zachování příbuzenských a společenských zvyklostí a též obecný zájem ohledně otázek romské identity z hlediska historie i současnosti.

Bakalářská práce je rozdělena do pěti částí. Úvodní část zahrnuje obecný pohled na sociální postavení ve společnosti a některé z elementárních rysů tohoto konceptu, dále je zde uveden důvod selekce zvolené kategorie populace, již se především bude práce věnovat a argumenty, které vedly ke zvolení celkového tématu. Druhá část představuje charakteristiku výzkumu, lokality, respondenty a také užití metody při realizaci. Třetí etapa práce se bude koncentrovat na problematiku české terminologie Rom vs. Cikán. Tento úsek je rozčleněn na dvě složky. Teoretickou, kde jsou zmiňovány jednotlivé formy pojmenování ze strany

majority pro romskou populaci a příčiny těchto označení. Praktická složka naopak zahrnuje otevřené výpovědi majoritních i minoritních respondentů a jejich názory na danou věc. Lze říci, že porozumění ohledně terminologické problematiky je v podstatě prvotní a tudíž nezbytnou kvintesencí pro orientaci v komplikovanějších sférách romské společnosti, proto byla rovněž tato problematika vkomponována do bakalářské práce. V následujícím čtvrtém úseku a jeho podkapitolách – ***Příchod děvčátka do rodiny, Když děvčata dospívají, Čhajé, čačes Romňi / dívka, nyní žena a Phuri Daj neboli stará matka*** popíše kompletní průběh sociálního života ženy v romské společnosti, od nejútlejšího věku až po nejvyšší, což zahrnuje interpretaci aktuálního věkového stádia, s ním spjaté sociální pozice ve společnosti a také jednání či uvědomění týkající se práv a povinností vzhledem ke specifickému společenskému postavení. Následně začlením i procesy spojené se vstupem do další věkové úrovně a s nimi související společenské změny v sociálních vazbách s okolím a v přístupu ženy k sobě samé. Závěrečná kapitola je věnována hypotézám a spekulacím, jež se hlouběji zaměřují na podstatu sociálních postavení v kontextu každodenního romského života.

Hlavním cílem bakalářské práce je představení a vyložení jednotlivých rámců životních období a jim odpovídající sociální role, práva a povinnosti, jež jsou interpretovány skrze perspektivy jak romských dívek, tak i z perspektivy celé společnosti. Dílčím cílem je dále nalézt pravou totožnost zástupců minority a následně zmapovat a osvětlit příčiny jejich globální identifikace, jež je především podmíněna specifickým terminologickým označením.

2 PŘEDSTAVENÍ VÝZKUMU

Předkládaná bakalářská práce je založena na terénním výzkumu, rozfázovaném do dvou časových období. Upíná se však stále k jedné lokalitě a k těm samým monitorovaným rodinám, což poskytuje vzájemnou komparaci týkající se změn perspektiv, postojů a jednání, jak ze strany aktérů tak i z mé.

První etapu „subjektivního průzkumu“ jsem absolvovala s nijak významným účelem nebo myšlenkou, a to již ve svých třinácti letech. Důvodem, tehdy zcela neplánovaného avšak permanentního obhlížení daného území, bylo setkání s jedním romským chlapcem, ze kterého se později stal můj kamarád a během několika měsíců mne seznámil s osadou, odkud pochází, i s rodinami a známými, kteří tam žijí. Postupem času jsem navštěvovala romské rodiny v pravidelných časových intervalech, účastnila se různých oslav a zábav, učila se romštině, zpěvu, tanci a celkovému stylu romského života. To vše přispělo k tomu, že ve mně místní přestali vidět pouhou návštěvu, nýbrž člena společnosti. Tento nepřetržitý kontakt s osadou trval více méně tři roky a díky jemu jsem dosáhla určité emic perspektivy.

Druhá etapa, odrážející se v současné době, se věnuje mému návratu do lokality a užívání, ve větší míře, perspektivy etické, badatelské, o jejíž konkretizaci jsem se dozvěděla z větší části díky studiu sociální a kulturní antropologie. Za vděku zpětných návštěv, v časovém rozmezí zhruba šesti měsíců, jsem docílila interpretací jevů ve zkoumané skupině z obou eventuálních pohledů, čímž se mi zvýšil nadhled ohledně romského způsobu života. Použité literární prameny se tím pádem staly sekundárním zdrojem informací.

V práci aspiruji na užití obou postojů, emic i etic, ve stejné nebo alespoň obdobné míře. Ve skutečnosti hlediska mezi sebou spíše kolidují, každopádně vzájemné působení prvních i druhých terénních zkušeností jsou jakýmsi obohacením pro celý tento text.

Co se týče rizika etnocentrismu, snažila jsem se veškeré situace nehodnotit ani nikterak neporovnávat a trvám na tom, že mě k tomu nic nevedlo v první průzkumné fázi, tudíž nemám důvod zastávat tento kritický postoj ani v druhé etapě výzkumné. Logickým východiskem toho je skutečnost, že jsem danou romskou společností poznávala průběžně již v raném věku, čili jednání nebo konání jejích příslušníků jsem chápala jako ostatní členové, tedy jako existující fakt, který je zkrátka určitým způsobem dán.

2.1 Zkoumaná lokalita

Terénní výzkum byl realizován v rámci České republiky, v lokalitě Kaznějov – Kaolinka. Druhotné oblasti, z nichž jsem dále v práci čerpala, jsou Kaznějov – sídliště a Zruč - Senec.

Kaolinka je místo nacházející se na periferii města Kaznějov, vzdáleném cca pětadvacet kilometrů severně od Plzně. V dřívější i současné době zde probíhá těžba a zpracování kaolinů, živců a kameniva¹. Kaolinka je také, a to především, považována za rezidenční oblast romských obyvatel, díky své dvoukilometrové vzdálenosti od města, tedy od majoritního obytného působiště. Zóna zahrnuje zhruba pět domů po více méně čtyřech rodinách tvořících jednotné společenství, jehož příslušníci se pro mne stali velmi prospěšnými respondenty: Gorolovi, Karolovi, Čipčalovi, Milenkovi a rodina Bledých.

Kaznějovské sídliště, kde byly uskutečněny sekundární terénní výzkumy související se třetí částí bakalářské práce, obývá zhruba o polovinu nižší počet romské populace než je tomu na Kaolince. Místní styl života je spíše usazený a výrazně se podobající majoritnímu způsobu existence, rodiny pocházející ze sídliště navíc ani nejsou v příbuzenském

¹ Tyto hrubozrné kaoliny slouží zejména k výrobě obkládaček, dlaždic, porcelánu či zdravotnické keramiky (Herainová 2002: 16).

vtahu s Romy vyskytujícími se na Kaolince. Zde se mnou spolupracovali: představitel minority pan Ruda a majoritní zástupce pan Miroslav.

Sběr informací ohledně města Zruč – Senec, ležícího pět kilometrů severně od Plzně, jsem konkrétně uskutečnila v oblasti – Zruč, kde byl dotazován majoritní pár: pan Josef a slečna Aneta. Záznamy nabyté ve Zručí jsou též uplatněny ve třetím dílu práce.

2.2 Metodologie

Údaje, získané v období mého tříletého individuálního průzkumu, odkazují značnou měrou na autobiografické zkušenosti, tudíž ústředním informátorem jsem byla já sama. Zásluhou osobní prezence, jsem načerpala nemálo znalostí a zkušeností, jež mi umožnily formulovat určitá hlediska, názory a postoje, odpovídající perspektivám místních obyvatel, tedy souhlasící s jejich chápáním a vnímáním.

Faktem je, jak tvrdí i antropoložka Judith Okely, že takováto retrospekce není zcela bezchybná. Některé z předchozích činů nebo dřívějších jednání mohou být zkreslené, nesprávně interpretované či zapomenuté (Okely 1993: 94 – 95), což může mít jakýsi dopad na studii, přesto však souhlasím s Judith Okely ohledně jejího argumentu, že retrospektivní analýzy obsahující subjektivně vytvořené teorie či hypotézy poskytují náležitě podklady pro následující objektivní pojednání, jak Okely praví: *“Pracovat od sebe, směrem ven”* (tamtéž). Také je na místě zmínit i otázku týkající se validity autobiograficky nasbíraného materiálu. Záležitost platnosti autobiografických vědomostí se však nijak zvlášť neliší kupříkladu od výpovědí, poskytovaných informátory² (tamtéž), tudíž otázku validity informací nelze upřednostnit, ale ani vyvrátit.

Jak bylo již zmíněno výše, klíčově vycházím ze svých autobiografických znalostí, avšak situace v terénu si žádaly podporu i od

² V mém případě převládala výhoda osobní přítomnosti u většiny úkazů, poskytované informace mohly být tedy pouze jednoznačné.

dalších aktérů, jako byla například Katka B. – jedna z mých prvních informátorek, v jejíž rodině jsem trávila podstatně mnoho času. Měla jsem přístup k dětem a jejich péči, k domácnosti jako takové, účastnila jsem se návštěv u příbuzných apod. Následujícími informátorkami se poté také staly: Alexandra Č., Iveta G., Milena M., Anstázia K.

Za vděku dlouhotrvajících dílčích návštěv a následného začlenění do společnosti se mi naskytla detailnější vize změn v sociálním postavení dívek v rodinných, příbuzenských a tudíž i ve společenských vazbách, v každém období. Členové rodin shora zmíněných dívek se při každé mé návštěvě chovali mile a velice pohostinně, jejich přístup byl skutečně pozitivní.

Navazující šesti měsíční etapa, tentokrát výzkumná, byla formována metodami polostrukturovaných rozhovorů s jednotlivými respondentkami, skupinovými diskusemi a samozřejmě zachovaným postupem terénního výzkumu. V průběhu bádání se mi osobně potvrdila uvedená teze antropoložky Okely, že subjektivně vytvořené hypotézy a teorie bývají valným základem pro objektivní předpoklady výzkumu. Podstatné tedy je určit nebo definovat jádro - zvláštnost či jednatlivost a od něj postupovat induktivní metodou směrem k obecnostem.

Jako informátorky jsem zvolila tatáž děvčata, v současné době tedy spíše ženy, vzhledem k jejich přesnějšímu vymezení rozdílů v sociálním postavení žen v romské společnosti, s nimiž se osobně v průběhu svého života setkávaly. Z mého „návratu“ se stalo opravdu vydatné pozdvižení, překvapilo mě obecné nadšení a zvláště ochota ke spolupráci.

3 KDO JE TO VE SKUTEČNOSTI ROM?

Prvním krokem pro vznik jakékoliv studie týkající se romské společnosti je především porozumění tzv. jádru věci, a tím je odpovídající oslovení zkoumané skupiny, s čímž silně souvisí i náležité ustanovení její identity. Jak jsem již zmínila výše v úvodu, za absence tohoto základního

uvědomění nelze korektně pokračovat směrem k individuálnějším a detailnějším studijním sektorům ohledně sledované populace.

Na začátek kapitoly nejprve osvětlím důvod mého doposud účelného stranění se přímému kontaktu s pojmy etnicita a kultura ve spojitosti s Romy. Etnicita jako taková, tedy jako obecně definovaný soubor komplexních, dynamických, znakových systémů a významů, praktik, náboženství či jazyků specifických společností (Diderot 1999, 2/8 : 394) s Romy vlastně nikterak nesouvisí. Dokazuje to už jen skutečnost, že Romové nežijí jako neohrazená veřejnost, nýbrž v dobrovolně izolovaných společenstvích. Tyto jednotlivé rozšířené společnosti jsou si vzájemně tak odlišné svým uvažováním, jednáním, v některých případech rovněž i typem fyziognomických znaků³, že zaujímají mezi sebou spíše antagonistické postoje. Jinak řečeno Romové stejní vskutku nejsou a ani si tak nepřipadají, tohoto tvrzení se mimo jiné týká i samozvané označení jednotlivých komunit. Různorodé společnosti, jež by byly souhrnně označeny globálním termínem Romové, zkrátka neexistují, tudíž na ně nelze pohlížet jako na etnikum, ale jako na jednotlivé skupiny s vlastní etnickou identitou (Jakoubek 2008: 13). Koncept etnické identity budu nadále užívat ve smyslu dodržování určitých souborů pravidel, vnitřních zákonů a norem či normativního nebo hodnotícího systému dané komunity, z něhož též vychází tradiční způsob života, tedy lze říci, že do jisté míry i kultura monitorované společnosti (Davidová 2004: 19).

Je obecně známo, že Romové jsou dosti rozmanití a krom toho i choulostiví, především z hlediska jejich identity a oslovení vztahujícímu se k oblastem jejich výskytu. Nesprávné označení může tedy terénní výzkum ukončit ihned po zahájení. Tím nemám na mysli přímo odstup aktérů od spolupráce s výzkumníkem, i když i to se může stát, nýbrž méně kvalitní součinnost nebo zvyšující se neochotu ohledně kooperace. Proto tvrdím, že absence správné identifikace společnosti a tudíž i porozumění základnímu terminologickému principu oné populace může

³ Vnější podoba, zejména obličej (tamtéž: 534).

nepříznivě ovlivnit celou studii. Z tohoto důvodu jsem část bakalářské práce věnovala právě terminologické problematice.

3.1 Problematika české terminologie Rom vs. Cikán

Problémy terminologie ohledně Romů náleží v dnešní době k nesnadně řešitelným a až k rozvlekle přetrvávajícím záležitostem. Všude se ve velké míře vyskytuje vzájemná nevědomost plynule přecházející v nesnášenlivost ba i nenávisť. Majoritním společenstvem vysloveně vadí jejich uvažování, vystupování či vyjadřování, jednoduchost a snad i absence zodpovědnosti v jednání (Navrátil 2003: 76 – 77). Minorita naopak nemůže strpět arogantní a panovačné chování, povýšenost a přemrštěnou zásadovost, což jsou zdánlivé povahové znaky charakterizující majoritu. Zkrátka a jasně tyto dvě pole působnosti si absolutně nerozumí, jejich vzájemné postoje jsou velice kritické a právě toto je problémem dnešní společnosti.

V pokračujících pasážích uvádím jedno z řešení této problematiky a to především skrze vymezení charakteru minoritních identit a následně i jejich náležitého pojmenování. Zastávám názor, že odsoudit jistou skupinu lidí na základě odlišností a nedostačujících informací o ní je spíše nepřijatelné a výrazně etnocentrické.

Je na místě položit si otázku - kolik náhodně dotázaných jedinců majoritního profilu by bylo schopných říci cokoliv o romské identitě? Nehledě na to, že by odpovědi velmi strohé a odměřené, klíčovou nesnází by byla už jen nejistota v užití označení. Někteří by uplatili termín Rom, jiní zase Cikán, ovšem ani jednou z variant by si nemohli být jistí. Obdobný menší průzkum jsem zrealizovala již v dobách svých prvních setkání s menšinovou populací a výsledky k mému údivu byly neočekávané, ale zato zcela jasné. Na mou otázku, nejprve položenou směrem k většině, zaznívaly odpovědi typu: „*Nic o nich nevím a neříká se náhodou Cikán?*“ Pokud byl dotaz položen opačným směrem, tentokrát vztahující se k „české“ identitě, výsledek byl značně rozdílný v tom

smyslu, že jednotlivci byli schopni bez závažnějších obtíží vyjádřit své názory, které skutečně odpovídaly majoritní totožnosti. Lze tedy s jistotou tvrdit, že minorita má větší přehled o majoritě než je tomu naopak, což je evidentně zapříčiněno koncentrovanějším a detailnějším vnímáním sfér identit.

V pokračujícím teoretickém úseku se věnuji globální problematice náležité terminologie a v souladu s ní i etnické identitě, z nichž zejména vyplývají rozpory mezi oběma populacemi. Poněvadž otázka názvosloví byla pro můj terénní výzkum prvotní, navazující praktická část obsahuje výpovědi ohledně správného užívání označení a to jak od většinových tak i menšinových obyvatel zkoumané lokality Kaznějova. Závěrečné shrnutí výzkumu zobrazuje terminologickou situaci, tedy postoje a hlediska obou populací, ve výzkumné oblasti.

3.2 Část teoretická

Výše jsem poznamenala jakousi nevědomost v rámci etnické identity jako o prvotní překážce v celé této záležitosti. Veřejnost žije v představách, že Romové existují jako společné etnikum, jako monolitická jednota (Jakoubek 2004: 58), bývají identifikováni majoritou především, a také podle toho zahrnováni do jedné kategorie, na základě antropologického typu⁴ (tamtéž: 69). Nyní se několika větami vrátím k úseku práce s názvem ***Kdo je to vlastně Rom?*** Zde jsem vyobrazila typická hlediska, podle nichž se skupiny vzájemně odlišují jako je kupříkladu uvažování a jednání, což je také jeden z mnoha důvodů proč samy sebe izolují od ostatních skupin. Nezří vzájemně analogické sociální rysy, nepatří do jedné kategorie a necítí se být ani etnikem. Využívají všech možných prostředků, aby daly najevo rozdíly mezi sebou a

⁴ Tj. na základě fyziognomie: tmavá pigmentace očí, vlasů a tmavá barva pleti. Kromě těchto znaků se zde vyskytují i další morfologické rysy, jako jsou tělesné proporce.

je pravdou, že tímto globálním pohledem bývají deprimovány. Z těchto mylných představ se rovněž zrodil i kolektivní název **Romové**.

Je zcela jasné, že samotné označení Rom je pro většinu velice spletitou a matoucí otázkou stejně jako interpretace jejich etnické identity. Klíčové je si ujasnit, že není Rom jako Rom. Tím chci říci, že je nezbytné respektovat způsob, jak se určité skupiny pojmenovávají samy, na což mají především vlivy spektra geografická a samozřejmě „subjektivně – identifikační“. Tímto se nyní odkrývají tři různě frekventované pojmové alternativy: zmínění Romové, Cikáni a Cigáni.

Označení Rom velmi často užívá majorita přednostně ve veřejných kruzích, jako jsou například média - televizních pořadech, novinách, rozhlasových stanicích apod. Cílem je se vyhnout různým negativním odezvám a komplikacím souvisejících s rasismem či diskriminací. Vědomosti, které jsem nabyla při terénním výzkumu, mne však přesvědčily o pravém opaku. Nejednou jsem se setkala s, lépe řečeno, apatickými postoji cigánských velkorodin, které jsou s označením seznámeny, berou ho na vědomí, ale nepreferují ho právě z důvodu připsané globální identity okolními společnostmi, jež je ve značném rozporu s identitou, kterou doopravdy mají. Přesto je termín Rom majoritně považován za přijatelnější nežli **Cikán**, ten je chápán spíše za ponižující nebo alespoň s hanlivým přídechem, obzvláště pak v případech pokud se jedná o termín cikán⁵. Neobvyklé leč pravdivé je, že takto může být nazván kdokoli bez ohledu na původ. Ovšem pokud se specifická skupina subjektivně považuje za Cikány, není potom nutné dále o tom polemizovat.

V roce 1989 byly vedeny obecně rozšířené debaty, zda by měl být používán termín Rom nebo Cikán. V mnoha vědeckých studiích však převažoval pojem Rom, k čemuž se vyjádřil sociální a kulturní antropolog Matt T. Salo. Romové, podle něj, je zachované původní etnonymum, jež

⁵ Tj. zloděj.

není ani tak užíváno cigánskou populací (Jakoubek 2008: 9). Označení Rom se objevil během komunistické éry ve východní Evropě především jako politický termín, jehož snahou bylo kompletní shrnutí veškerých etnických identit minoritních populací pod jeden ucelený obraz (Steward 1997: 112 – 114). Kořeny, lze říci velmi starodávného, názvu Rom sahají až do Indie. Podstata vznikla patrně ze slova **dom**, což bylo souhrnné pojmenování příslušníků indických kast s obdobným sociálním postavením ve společnosti. Tyto kasty vykonávaly převážně typická řemesla, jako jsou kovářství, obchody s dobyt看em či úklid veřejných prostranství (Horváthová 1999: 16).

Vyjma Cikánů a Romů je šance střetu s dalším obdobným pojmenováním pocházejícím ze slovenštiny - **Cigáni**. Cigáni, opět vycházím ze subjektivních znalostí, je jedna z lepších verzí oslovení. Společnost označující se jako Cigáni, která je hlavním předmětem bakalářské práce, umístila toto pojetí na první příčku, poté Rom a naposled Cikán. Podle informací poskytnutých předpokládám, že název bude spíše rozšířen na vesnicích a menších městech. Z pohledu Cigánů je podstatně jednodušší definovat majoritního jedince, jak oni říkají **Čecha**. Fyziognomické rozlišení se zde sice také uplatňuje: světlá pleť, pestřejší škála barev a odstínů očních duhovek či vlasů či odlišné složení tělesného pachu, ale po stránce terminologické není označení zdaleka tak spletité. Cigáni zpravidla užívají název Češi, ovšem určitou platnost má i následující alternativa, což je termín **gádžo**⁶ či **gádžika**⁷. Paradoxně oslovení někoho jako gádžo zahrnuje tutéž pointu, jako pojem Cikán - neotesané, posměšné až někdy vulgární. Jeden rozpor, je jich nesporně více, ačkoliv tento je vskutku nezanedbatelný, nastává právě na poli terminologického (ne) uvědomění Cigánů a Čechů. Češi se domnívají, že vědí jaký význam má pojem gádžo – člověk světlé pleti. Avšak netuší, že podstata má posměšný a hanlivý charakter, proto tomu nevěnují přílišnou

⁶ Muž.

⁷ Žena.

pozornost, kdežto Cigánů se výraz Cikán dotýká ve větší míře, definují ho po svém a dokážou se proti tomu zřetelně ohradit.

3.3 Část praktická

Tento úsek, zaměřen na výpovědi tří dotázaných respondentů z minoritní i majoritní oblasti, je z důvodů své formy a rozsáhlosti zařazen do příloh. V závěru je stanovený výsledek výzkumu a přístupy, jež zaujímají k této celkové záležitosti minoritní i majoritní jednotlivci.

4 SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ ROMSKÝCH DÍVEK V SOUVISLOSTI S DOSPÍVÁNÍM

Sociální postavení romských dívek a žen je nezbytnou součástí jejich každodenního života v romské společnosti. Získané statusy⁸ udávají aktuální pozici ženy, jež se obměňuje v závislosti na stupňujícím se věku a změnách spojené s ním, ustanovují práva, povinnosti, očekávané jednání ženy vůči svému okolí či prisuzované role, které by měla splňovat. Nejvýznamnější etapy mající vliv na změnu statusu jsou například: nástup puberty, oficiální partner, první menarcha, narození dítěte či klimakterium. Může se zdát, že sociální postavení romských žen je podřadnější na rozdíl od mužů. Ony jsou určeny k porodům, k péči o domácnost a potomstvo či k obstarávání potravin. Muži se mohou na rozdíl od žen vzdálit od domova, mají větší rozhodovací práva, méně povinností, zkrátka jejich životní styl je jaksí volnější. Ačkoliv existuje těchto nerovností opravdu mnoho, žena přeci jen zastává o dost významnější role a funkce než muž, má větší přehled vzhledem k příbuzenským vztahům, ekonomické situaci, je informovanější ohledně veškerého dění v rodině apod. Postavení ženy je v romské společnosti takřka nepostradatelné. Jak pravila jedna z mých cigánských respondentek: *“Bez nás by byli ztracený.”*

⁸ Postavení, jež jedinec získává bez vlastní snahy, může jej nabýt i ztratit v průběhu života. Opak připsaného statusu.

4.1 Příchod děvčátka do rodiny

Základní sociální jednotkou cigánské společnosti je *famel'ija* čili širší rodina. Příslušnost k takovéto rodině je hlavním zdrojem identity jednotlivců, kde je jejich sociální postavení určeno především pohlavím a věkem. Rodina, vyjma udělování totožnosti, poskytuje ochranu veškerým členům, svou pružností přijímá nové články a tak umožňuje rozšiřování společenských sítí a utužování vazeb (Lázničková 1999: 53), (Hájková 2001: 127 – 143). V případě této práce se jedná o čtyři Cigánské generace jedné rodiny, tudíž výstižnějším názvem je spíše *velkorodina*⁹. Cigánská rodina Bledých, také nazývaní jako Bledyovy, odpovídá typickému konceptu velkorodiny - početnost, soudržnost, patriarchální charakter, prostorová rozsáhlost apod. Odhalila jsem, že vzdálení členové této velkorodiny sahají až do Anglie a své příbuzenstvo z Kaznějova pravidelně jednou do roka navštěvují.

Bledyovy se skládají ze značného množství příslušníků, jež se řídí určitými nepsanými zákony. V terénu jsem se setkala s praktickou ukázkou jednoho z pravidel: finance výdělečně činných mužů či nabyté jiným způsobem jako je penze, sociální dávky nebo invalidní důchod, se ihned věnují pro účely společného užívání. Ženy v tomto případě podmínky splňovat nemusejí, poněvadž pečují o domácnost a nemohou se zároveň věnovat zaměstnání, své příjmy povětšinou tedy nemají a dotují je muži. Na druhou stranu musí být aktivně zapojeny do řetězců stále se obměňujících informací o různých výhodných cenách a slevách. Peněžní hotovosti jsou většinou získávány jednotlivci postupně za sebou a v pravidelných časových intervalech, proces okamžitého odevzdávání financí tak zabraňuje bídě a nouzi v rodině. Smyslem celého koloběhu je tedy jistota, že rodina bude vždy schopna zajistit potřeby členů z vkladu některého rodinného příslušníka. Pravda je tedy taková, že jedinec nemá ve skrze nic, ale pokavaď spadá do rodiny, v žádném případě nestrádá.

⁹ Příbuzenská, patriarchální pospolitost skládající se až z několika generací (Davidová 2004: 99).

Dalším faktem je, že zde není nejmenší šance postoupit výše v ekonomickém žebříčku.

Příchodem nového člena se poněkud mění struktura velkorodiny, převážně pak po ekonomické stránce a zvláště po narození děvčete. V tomto případě jsou investice údajně vyšší než u chlapců, důvodem toho jsou větší náklady v ohledně textilií, hygienických potřeb a dalších záležitostí. Obecně zde panuje názor, že ženy se prodraží vůbec mnohem více než muži, přesto si většina budoucích otců přejí, aby se narodilo děvčátko a to z prostých důvodů. Očekávají, že ve starším věku dívka bude pečovat o domácnost a o členy rodiny, její narození vnímají celkově jako příští pomocnou sílu, následně v dospělém věku se z ní stane matka a navíc k tomu rozšíří rodinu o další generaci. Dívčina role je tedy již předurčena na základě jejího pohlaví. Přivedení každého nového potomka je obvykle společně slaveno až několik dní, převážně se jedná o „zapíjení dítěte“, tanec, zpěv a všeobecné radovánky. Vzdálení rodinní příslušníci věnují dívence symbolické dary například dudlík, botičky, dupačky, bližší příbuzní přikládají i finančními obnosy. Příbuzné rodičky pomáhají s miminkem a pečují o matku, dokud nebude sama způsobilá.

4.1.1 Tradice předávání jmen

Podstatnou záležitostí je také pojmenovávání dětí, jež se tradičně dědí z generace na generaci. Matka se ještě před cestou do porodnice musí společně s dalšími ženami v domácnosti rozhodnout a oznámit zdali její dítě zdědí jméno po některém z příbuzných¹⁰ ze strany otce nebo jestli potomek dostane jméno vyskytující se mezi jejími příbuznými. Většinou si matka zvolí první alternativu pro prvorozeného či prvorozenou a svým následujícím dětem dá jména svých příbuzných.

Dědictví jména interpretují jako poctu rodině, jež je tímto aktem též náležitě glorifikována. Dosavadní nositel onoho jména si váží toho, že

¹⁰ Zpravidla to bývají prarodiče.

novorozeně bude pojmenováno právě po něm a jako revanš věnuje matce většinou šperk či menší finanční obnos. Dovolím si poznamenat, že i pro mne byla čest zapojit se do výběru jmen pro dceru sestřenice mé respondentky. Jsou to opravdu významné a báječné momenty.

Jako nejobvyklejší dívčí jména v osadě jsem zaznamenala: Jolana / Jola, Sandra, Alexandra / Saša, Iveta / Ivet. Pro chlapce jsou typická jména: Miroslav / Miro, Rudolf / Ruda, Tomáš, Lukáš, Honza.

4.1.2 Průběh a účel výchovy dětí

Bledyových **čhavore**, neboli děti, se díky velkorodině rychle socializují a navazují mnoho kontaktů. Jejich výchova se neodehrává pouze pod dozorem matky, nýbrž pod dohledem veškerých, i těch nejvzdálenějších, příbuzných. Tento předpoklad platí i v případě, že se s nimi děti setkají pouze jednou za rok, jako je tomu v situaci pravidelných návštěv příbuzenstva z Anglie. Dítě může samo přijít ke komukoliv z osady do domácnosti, kde mu ženy, a to nejen matky ale i starší děvčata, která své potomky zatím nemají, připraví pokrm, nějaký nápoj či mu dají pamlsek. Dítě může zůstat, jak dlouhou dobu chce, může si zde hrát a využívat většinu domácí zařízení jako je sledování televize. Jednotlivé matky nejsou vždy obeznámeny s tím, kde se jejich potomci pohybují, ale vědí, že je někdo vždy zkontroluje, pokud bude třeba a že o ně bude postaráno. Děti jsou „obsluhovány“ výhradně ženami, jelikož muži se přes den mnohdy v domácnosti nevyskytují a krom toho je to ženská společenská povinnost. Je zřejmé, že dětem tak chybí veškerý fyzický kontakt s mužskou částí rodiny. Zřídka kdy jsem shledávala, že by chlapec nebo děvče uchopilo svého otce za ruku nebo se přišlo pochovat. Mužská populace tento kontakt ani nevyhledává, má totiž dojem, že takovéto jednání činí děti příliš zhýčkané a psychicky slabé, obzvláště pak chlapce. Hoši od malička vidí ve svých otcích vzor silného muže a osobní kontakt by měli chápat jako zesměšnění před svými vrstevníky. Pokud chlapec pláče tak hledá útěchu zásadně u matky, otec by ho totiž mohl slovně potrestat typu: „Co brečíš? Seš snad holka?“ Shodná

výsměšná reakce by platila i pro jeho vrstevníky či sourozence. Děvčata naopak ve velké míře vyhledávají tělesný kontakt a to u svých sester, tet, matek atd. Častokrát vyžadují vískání ve vlasech, políbení nebo chování. Toto jednání má očividně za následek vznik vyrovnanější osobnosti v dospělém ženině věku, než v dospělosti u mužů.

Obecně se traduje, že Romové nadevše milují své děti, možná i více než Češi, jelikož veškeré jednání je jim tolerováno, jsou jim trpěny jejich výstupy, za které by z pohledu majority měly být potrestány. Nicméně tuto mateřskou lásku je třeba uvést na pravou míru. Výzkum ve jmenované velkorodině mi představil zásadní skutečnost, jak interpretovat koncept „cigánskej výchovy“. Především ji nelze dávat do souvislostí s výchovou majoritní populace, protože v tomto kontextu termín neodpovídá významu. Děti se vychovávají v podstatě samy a to tak, že napodobují jednání starších členů. Nejsou za nic trestány, ale také nejsou za nic pochváleny, mají právo se účastnit různých rodinných rozhodnutí a dát najevo své názory, je s nimi tedy jednáno jako s rovnocennými partery. Jestli-že dítě bude napomenuto ženou či dívkou, pak to lze chápat jako omezování, což může posléze vyústit v grandiózní a emocionálně přemrštěný konflikt.

V první řadě dítě spustí jekot, načež se téměř celá osada seběhne, ženy na sebe začnou vulgárně pokřikovat a vzájemně si vyhrožovat, avšak k osobnímu kontaktu nikdy nedojde. Poté se začne situace stupňovat. Ženy i děti se dají do hromadného a hysterického lamentování. Kdo neběduje, je označen za „spolupachatele“ a musím uznat, že je velmi namáhavé se donutit k pláči, když se nikdy předtím člověk s tímto případem osobně neseznámil. Konflikt zpravidla zakončují muži ať už s přístupem lhostejným nebo rázným. V případě, že dítě pokárá sám muž, žádná reakce nevznikne. Po takovém zážitku jsem se domnívala, že nastal konec veškerých dobrých příbuzenských vztahů, ale Cigáni mne opět překvapili. Následující den probíhal stejně jako ty předešlé a nikdo si na hádku ani nevzpomněl. Tyto rozepře ovšem nejsou častým jevem.

Rodiče jsou ke svým i ostatním dětem vskutku velmi nekritičtí a preferují tento spontánní vývoj. Záměrem je údajně vybudovat v dítěti samostatnost a především nebojácnost vůči „těm ostatním Romům“. Jak vysvětluje respondent Miro¹¹, Romové žijící mimo území jeho rodiny jsou špatní, neuznávají svou rodinu ani její pravidla, zvyky jsou jim cizí. Děti by se měly umět bránit těmto Romům, kteří na ně, jak mi sdělil Miro, pohlíží identicky jako Cigáni na ně. Vzájemný antagonistický postoj je zde očividně evidentní, čímž se též podtrhuje koncept týkající se etnické identity.

4.1.3 Škola a její vlivy

Tento společenský život dětí se však záhy stává jednou z prvních překážek, zejména pak ohledně návštěv základních škol. Chlapec či dívka si zvyknou na své postavení v rodině, kde se mohou svobodně vyjadřovat a rozhodovat jako dospělí a náhle se jejich postavení změní takřka ze dne na den na základě absolutně protikladného přístupu, který jim navíc vštěpuje „cizí Češka“. Nelze se pak divit, že u nich postupně nastává zmatenost projevující se nepřízní či agresí vůči spolužákům nebo vyučujícímu. Právě v těchto oblastech se vytvářejí základní kořeny problematiky romských dětí vůči školství.

Jedenkrát jsem se optala Ivetiny, jedna z mých respondentek, mladšího bratra jak se mu daří ve škole. Nešťastně se na mě podíval a odvětil, že „učitelka je nějaká divná, jedná se mnou jak s nějakým dítětem“. Tento spor může být zároveň jedním z argumentů, proč zde děti neuznávají povinnou školní docházku a proč se v takové míře brání pravidelným návštěvám základní školy. Dalšími aspekty mohou být: odmítavý postoj spolužáků nebo i učitelů, absence financí za účelem koupi školních potřeb, odlišné životní cíle dítěte a dále. Primární potíží tedy nespočívá v nezájmu o studium, jak tvrdí majorita, nýbrž opět v mnoha kulturních diferencích, jež zůstávají stále nepochopené. Po tomto zjištění pro mne

¹¹ Viz příloha **3.3 Část praktická**.

nemohla být překvapením ani obecná zvědavost těchto dětí, která by v podstatě chronologicky odpovídala vyučovaným látkám na škole.

4.1.4 Výchova děvčat

Důvodem uvedení shora - chlapec či dívka - je společná a jednotná vize průběhu dětské fáze života z pohledu cigánské společnosti. S děvčaty tohoto raného věku je jednáno naprosto stejným způsobem jako s chlapci, jejich role jsou totožné a očekávané chování je též shodné. Jinými slovy statusově jsou v této životní etapě ženy rovny mužům, obdobně jako tomu bude v nejstarším ženině věku, tento jev bude nicméně podchycen až v posledním podtitulu práce. Přestože pro cigánskou společnost neexistuje v tomto období zhora nic, co by vzájemně mohlo odlišovat sociální postavení potomků, děvčata se samy o sobě začínají zvolna socializovat do rolí, které vidí u svých matek, starších sester, sestřenic atd. Po ukončení dětského období života, což je kolem devátého až jedenáctého roku, tak nastávají zcela nenásilné a pro děvčata samozřejmé změny v jejich sociálním postavení. Je to doslova samostatná příprava pro následující dívčino existenční stádium.

4.1.5 Oblečení, hračky a volný čas

„*Co si mám vzít na sebe?*“ Klasický dotaz každého děvčete, jenž je prakticky na denním pořádku. V šatníku dívek lze najít nesčetně sukýnek, šatiček, džínů zdobených flitry a výšivkami, mnoho svršků zvýrazňujících postavu růžových a bílých barev, mašlí a tak podobně, z čehož je patrné, že dívky si velice zakládají na svém vzhledu. Cílem je se co nejvíce podobat svým mediálním ideálům, nejlépe moderním zpěvačkám a herečkám. Neatraktivní děvče je považováno za „chudinku“ a tím pádem je vyčleněno z dětské společnosti. Dívky kopírují celebrity vskutku důsledně, nezapomínají ani na nalíčené obličejíčky, nalakované nehtíky a načesané vlasy. Dlouhá kštice bývá nepsanou podmínkou pro začlenění do dívčí společnosti, zkrácení vlasů je považováno za trest a je opravdu dívkami špatně snášeno.

Přestože se rodiče snaží do materiální složky svých dětí investovat, nemohou si dovolit obstarávat stále nové textilní modely, dívky ale nestrádají. Oblečení si mezi sebou díky své početnosti půjčují a jinak s ním obchodují. Ať jsem se snažila sebevíc, ve skříních jsem nenašla ani jedno oblečení určené pro běhání a hraní si venku, tím mám na mysli tepláky nebo obyčejná trika. Heslo „*vypadat hezky za každých okolností*“ je zde striktně dodržováno.

Jaké jsou vlastně příčiny těchto značných zkrášlovacích procesů? Odpověď je zcela prostá. Zdokonalování se prostřednictvím kosmetik a textilů je jakási kompenzace za odstín pleti, jež dívky převzaly od svých starších sester. Skutečnost je totiž taková, že Cigáni nejsou zrovna pyšní na svoji barvu pleti, řada z nich by si naopak přálo vypadat jako Češi. Věří, že když bude jejich pleť světlejší, dosáhnou tak vyššího stupně v sociální toleranci. „*Když jsem černá, tak budu aspoň krásná*“. K tomuto názoru mne vedly jak výpovědi respondentek, tak i nešťastná událost týkající se mladého Cigána, jež se doslova „*vyválel*“ v kyselině za předpokladu že jeho pleť zesvětlá. Mimoto jsem nesčetněkrát byla přítomna u situací, kdy děvčata byla obdivována a chválena za svůj vzhled stylem: „*jsi krásná, skoro jako Češka*“ nebo kdy si dívky odbarvovaly své vlasy na blond, aby se alespoň minimálně podobaly českým dívkám. Faktem je, že cigánské mladíky více upoutávají česká děvčata, především blondýnky. Jejich odlišností ve vzhledu jsou někdy až fascinováni. Konkrétně v mém případě jsem se dosti často setkávala s obdivem ohledně modrého zbarvení mých očí. Nikdy jsem neměla světlé vlasy, ale tento drobný detail týkající se barvy mých duhovek dokázal rozpoutat někdy až z mého pohledu přehnaný úžas a mnohokrát mne uvedl do velmi ostýchavé situace. Z těchto příkladů lze vyvodit, že cigánská populace skutečně neupřednostňuje ani si nezakládá na svých fyziognomických znacích, což ale neznamená, že by vyhledávali lítost a soucit, na to jsou až příliš hrdí.

Hračky kaolinských holčiček nikdy nebyly, ani nejsou nijak podstatnou součástí jejich dětství. Setkala jsem se jen mizivě s případy,

kdy pár děvčátek vlastnilo panenku Barbie nebo plyšové zvířátko. Maximálně si vybarvují omalovánky nebo vystřihují papírové postavičky z kartonů od různých spotřebičů. O to více žádají různé sponky, gumičky, prstýnky, náramky a korálky. Tím se potvrzuje výše uvedený slogan, že vypadat skvěle je základ, vše ostatní je dá se říci bezvýznamné.

Ve svém volném čase, který mají vlastně po celé své dětství, si děti hrají venku, nejlépe na módní přehlídku nebo poslouchají písničky z rádia a soupeří, která z děvčat umí lépe tančit a zpívat. Při nepříznivém počasí čas tráví sledováním televizních pořadů, povětšinou telenovel. Jestli-že jsou alternativy pro danou chvíli nevyhovující, tráví děvčata čas se svými příbuznými doma a to tak, že si vyprávějí, nechávají se česat a krášlit nebo sledují své starší sestry při práci v domácnosti. Chlapce mezi sebe víceméně nezvou, ti mají své zájmy jako je kopání si s míčem. Nanejvýš se vzájemně škádlí či laškují.

4.2 Když dívky dospívají

Čas dospívání u cigánských děvčat spadá do určité přechodové fáze mezi dětstvím a dospělostí, jež je o něco obtížnější vyobrazit než životní etapu dětskou anebo dospělou, už jen vzhledem k překrývajícím se očekáváním naplňujícím se v novém režimu jak ze strany příbuzných, tak ze strany vrstevnic. Dívka vstupuje do pomezí situace, kdy ztrácí svá dětská práva v důsledku započnutí své první menarchy, což bývá mezi desátým až jedenáctým rokem života, ale ještě zdaleka nezískává pravomoce ženy jako takové, kterých nabude až v době narození svého prvního potomka, tedy až se stane matkou. V přechodovém období se tedy obecně řečeno z **čhajori**¹² stává **čhajé**¹³.

¹² Děvčátko.

¹³ Dívka.

4.2.1 Mezi námi děvčaty

Přechodové stadium všech čhajé je charakterizováno Cigánskou společností především skrze dva zásadní body. Za prvé jsou dívky pod neustálým dohledem matky nebo ve většině případů starších bratrů a bratranců, mají tedy téměř minimální šanci vzdálit se od velkorodiny a tím pádem i od domova. Je to jakési preventivní opatření zabraňující kontaktu mezi čhajé a některým z chlapců o samotě. Jediný veřejný a tudíž i povolený kontakt s chlapci nastává v případě návštěvy. Nejbližší dívčini příbuzní si totiž zakládají na její počestnosti a tím i na pověsti celé své rodiny (srov. Lázničková 1999: 53) a to do doby než sami uváží, že je na čase aby dívka měla svého muže a s ním i děti, což bývá převážně od patnáctého až šestnáctého roku života dále. Takovýto postoj je pro děvčata mnohdy nekompromisní a někdy až tvrdý zejména v případech, kdy je odhaleno překročení výše poznamenaného pravidla. Na základě přestupku je má pak matka či bratr právo fyzicky potrestat. Klasickou ukázkou bývá nepovolené vzdálení se od domova za účelem setkání se s chlapcem, kdy dívčin občasný únik kryjí její sestry a sestřenice, které však posléze ztrestány nejsou. Rodina neinterpretuje jejich jednání jako spolupachatelství, ale jako oceňovanou sesterskou soudržnost.

Situace ohledně vztahů mezi dívkami a chlapci je však složitější, než jak se doposud jevila. Děvčata mají mezi sebou stanovený systém hierarchie, podle něhož rozhodují o výši postavení jednotlivých členek ve své dámské subspolečnosti a to na základě partnerských zkušeností, jež získávají právě při pravidelných útěcích. Správná čhajé by měla v přechodové fázi navázat alespoň tři až čtyři krátkodobé vztahy s různými hochy, aby dala najevo, že dokáže být žádaná a že je schopna vyhledat si partnera. Nesmí je však obměňovat příliš často, počet vztahů by neměl přesáhnout průměrný počet partnerů u ostatních děvčat, jinak by to mohlo značně pošpinit její pověst. V případě mála nebo žádných zkušeností v oblasti milostných poměrů by její pozice ve společenském žebříčku též klesla.

Osobně jsem byla kdysi seznámena s případem, kdy jedna z dívek jménem Alexandra neměla velké štěstí ohledně výběru partnerů a došlo to tak daleko, že ještě v dnešní době, tedy v jejich jednadvaceti letech, je nezadaná, což vyústilo v nesmírný problém. Dříve se Alexandra, dále Saša, potýkala s posměchem či nadávkami ze směru ostatních děvčat, v současné době se však s výsměchem, přehnanou lítostí či ironií potýkají i její nejbližší příbuzní. Je to celkem spletitá situace, poněvadž u Cigánů vládne endogamie¹⁴ a navíc zde nefungují sňatky formou dohody, tudíž si musí Saša najít partnera v oblasti své velkorodiny sama bez další pomoci. Nezadaná nebo neprovdaná dívka, která tím pádem nemá ani děti, jako je Saša, vytváří špatnou a někdy až ostudnou pověst rodiny, nicméně to zdaleka neznamená, že by přestala být jejím řádným členem, rodina ji bude stále brát jako dceru, sestru atp. Nikdo z jejích nejbližších ji nebude za její stav kárat, spíše s ní budou soucítit.

Výše jsem se zmínila o odpovídajícím vztahu mezi dívkou a chlapcem účelně jako o krátkodobém. Jestli-že děvče setrvá během přechodového období v kontaktu s hochem příliš dlouho, přibližně více jak dva měsíce, začíná se stávat v očích ostatních děvčat neschopnou a naivní, vymyká se tak normám stanovených subspolečností a její úroveň upadá stejně jako je tomu v případech počtů vztahů. Naopak čím kratší je trvání kontaktu tím více se zvyšuje dívčino postavení, poněvadž nespadá do sorty děvčat, o které by nebyl zájem a zároveň se nejeví přehnaně důvěřivě, vztah si zkrátka koriguje sama. Měla bych také poznamenat jednotlivé možnosti ukončení vztahu a jejich vlivy na dívčín status. Rozchod nastává v celku evidentně buď ze strany dívky či ze strany chlapce. Pokud se děvče dostane do pozice, kdy skončí chlapec vztah jako první, není to pro její postavení sice žádná velká prohra, ale každopádně si z ní ostatní děvčata budou nějaký čas topit špásy. Jestli-

¹⁴ Pravidlo podle kterého členové dané skupiny musejí uzavírat sňatky či obdobné společenské vztahy pouze mezi sebou. Opak exogamie (Diderot 1999, 2/8 : 369).

že dívka je sama iniciátorkou rozchodu, je na ni nahlíženo jako na čhají se silnou osobností.

Z osobních zkušeností mohu tvrdit, že jsem osobně neměla nouzi o nabídky k partnerství především a samozřejmě kvůli mému rozdílnému vzhledu, čímž se mi také do jisté míry zvyšovalo postavení mezi děvčaty. Avšak kulantně řečeno ani jeden chlapec nebyl „můj typ“, což mne na jednu stranu zařazovalo do nižších společenských sfér, poněvadž mé zkušenosti nedosahovaly požadované výše a ke všemu jsem si u chlapců vybudovala pověst „nafoukané Češky“ a stranu druhou jsem svým neustálým odmítáním dosáhla v celku solidní pozice jakési „nedostupné čhají“. Čas od času jsem se také potýkala s žertovným popichováním od ostatních dívek: „*Terezo, tobě není nikdo dost dobřej co?*“.

Druhým charakteristickým bodem dívčí přechodové fáze je úplná změna režimu každodenního života. Jejich hlavní náplní je nyní starost o domácnost, o muže a o děti, čemuž chtě nechtě věnují většinu část dne. Zdaleka už se jim nemohou tolerovat dřívější způsoby trávení volného času, poněvadž principiálně všechen čas využívají k domácím činnostem. Jestli-že se ale mezi vařením a pečováním o děti naskytne volná chvíle, dívky ji zpravidla využijí ohledně výše popsaného konceptu vytváření tajných partnerských vztahů, nikoliv ke krášlení nebo hraní jako tomu bylo dříve. Vyjma vztahových záležitostí dívky dodržují i další systém hierarchie mající vliv na jejich přítomnost v domácnosti.

4.2.2 Péče o domácnost

Dívka v rodině je automaticky vnímána jako pomocná síla v domácnosti a mnohem výhodnější je pak, pro ni i celou rodinu, když má i několik sester či sestřenic. Čím více je dívek tím lépe, protože dohromady tvoří jakousi „uklízecí a pečující domácí četu“, jež přirozeně velí nejstarší čhají. V rodině Bledyových je prvorozenou dívkou informátorka jménem Katka. Katka, v současné době matka dvou dětí, žila v jedné domácnosti vyjma starších a mužských členů rodiny společně

se svými dvěma mladšími sestrami a třemi taktéž mladšími sestřenicemi. V pokračování tohoto úseku práce využiji intenzivně své retrospekce spadající do období, kdy byla Katka ještě dívkou, poněvadž tyto její dívčí časy jsou velice výstižným příkladem toho, jakým způsobem hierarchický systém domácích povinností funguje.

Ze všech dívek byla Katka tedy tou nejstarší, tudíž měla přirozeně vedoucí pozici skrze niž udělovala jak ostatním děvčatům tak i mě příkazy a úkoly jako je mytí nádobí, utírání prachu, vysávání nebo zdobení bytu. V cigánských domácnostech si nelze nevšimnout různorodých umělých květin popínajících se po nábytku nebo barevných mašliček připnutých na záclonkách. Výzdoba obývaného prostoru je významnou vizitkou každé dívky a zároveň i její rodiny. Je-li dekorace honosná, znamená to, že děvče je pracovitě a bude dobrou ženou, z čehož je zřejmé, že se všechny dívky v osadě předhánějí ve výzdobě jednotlivých domácností. Na Katce, jako na ústřední osobě, závisela funkčnost celé domácnosti. Jedinými ženami, jež stály hierarchicky výše a dohlížely na ni v průběhu práce, byly její matka a případně švagrové, jinak měla v podstatě volnou ruku jak nad námi děvčaty tak i nad chodem společně obývaného prostoru. Pokud však nastala situace, kdy dívky nechtěly plnit své povinnosti či dávaly najevo dokonce odpor, byla Katka plně kompetentní k tomu je značně pokárat.

4.2.3 Cigánská kuchyně a její speciality

Katku domácím pracím nikdo nikdy neučil, vše podstatné sama odpozorovala v době svého dětství vyjma vaření, do něhož ji musela zasvětit starší ženská součást rodiny, tedy matky, švagrové, tety, apod. Má informátorka měla tedy jako jediná výsadní možnost připravovat pokrmy, my mladší čhají jsme směly plnit pouze drobnější funkce jako je loupání brambor, prostírání nebo docházení pro suroviny ke vzdálenějším členům rodiny bydlicím ve stejném domě o patro níže.

Vzájemné zapůjčování ingrediencí mezi domácnostmi patří k záměrnému usnadňování ekonomických rámců všech blízkých i vzdálených částí rodin (srov. Hübschmannová 1998: 113). Režim půjčování spočívá v přehledu a neustálém koloběhu předávaných si informací mezi dívkami o slevách různých potravin, jejich následném zakoupení doslovně v grandiózní míře a na konec v recipročním darování. Ukázkou může být případ, kdy Katčín strýc, jenž sdílí jinou domácnost, přivezl do osady se slevou prodávané pytle plné brambor, které byly průběžně vyměňovány jeho ženou s ostatními dívkami za sůl či mouku. Výsledkem toho je, že příbuzní se nemusejí obstarávat tolik druhů ingrediencí za vysoké ceny jako je tomu například u Čechů, jednoduše si obstarají jeden druh potravin ve větším množství a poté směňují. Tento systém nejenže snižuje ekonomické náklady rodiny, ale také upevňuje i vztahy skrze interakci, jež je nezbytná.

Cigánské kuchyně se též týká i vymezení jejího jídelníčku. Nejčastěji jsou připravovány přímo masité pokrmy obzvláště pak při slavnostních příležitostech, kdy se do příprav mimořádně vloží i starší ženy nebo alespoň jídla, kde se v minimální míře vyskytuje maso. V lepším finančním případě to jsou klasické řízky nebo *perkel*¹⁵, v horším případě například vařený bůček. Pro cigánskou kuchyni neexistují polévky ani koření, maximálně sladká paprika a sůl neboť nejsou zvyklí na kořeněná jídla, stejně tak tam nelze najít ovoce a zeleninu, rýži či jiné přílohy vyjma brambor. Je to zkrátka příliš finančně nákladné anebo to neodpovídá chuťovým požadavkům. Když nastane opravdu finanční krize, dívka zadělá na *marykle*, což jsou placky vytvořené z mouky, vody, soli a sody. Sodu jedí Cigáni vskutku často z důvodů nadměrného konzumování alkoholu, kávy, kouření cigaret a následných bolestí žaludku. Příprava pokrmů má také svá přísná pravidla opírající se o rituální čistotu. Je nepřípustné, aby dívka jedna z ingrediencí při přípravě upadla na zem nebo aby některý z konzumentů našel v jídle vlas, v tom

¹⁵ Uzené maso s bramborami a sádlem.

případě se celá porce okamžitě vyhazuje. Také není přijatelné vařit například brambory v nádobě určené pro přípravu masa, každé potraviny náleží její specifický hrnec (srov. Lázničková 1999: 54). Pokrm a káva jsou zásadními poživatinami, kterými Cigáni vítají návštěvy, poněvadž pohostinnost je též vizitkou každé domácnosti, stejně tak jako výzdoba bytu. Při svých pravidelných návštěvách v mém náctiletém věku jsem pokaždé byla přivítána plným talířem a hrnkem turecké kávy. Přestože jsem ji v té době nepila, odmítnout jsem ji nemohla, to by znamenalo nezdvouřilost a důsledky mého jednání by nemusely být zrovna příjemné¹⁶.

V kuchyni většinou tráví svůj čas i když zrovna neplní žádné povinnosti. Znamená pro ně společenský prostor, kde si zpříjemňují chvíle zpěvem, tancem či vyprávěním si. Pro dívky je kuchyň obdobě interpretována jako pro muže obývací místnost. Z tohoto prostorového vymezení lze vyčíst i určitou hierarchii vztahující se k mužům a ženám. Obývací místnost je vždy uklizená a vyzdobená, protože o muže musí být vždy kvalitně postaráno, kdežto kuchyňský prostor bývá většinou neupořádaný v důsledku přípravy jídel a zde prováděných prací. Další záležitostí podtrhující mužskou dominanci je fakt, že ženy se nesmějí stravovat společně s muži v obývací místnosti vyjma nejstarší matky, jež prošla obdobím klimakteria a tudíž má pravomoce muže. Důvod tohoto ustanovení, mající samozřejmou platnost i pro děti, mi byl vyložen úhrnně a stroze: „*Holky patří prostě do kuchyně a chlapi do obejváku*“.

Podle mého názoru je charakteristika prostorů dána tím, že nejstarší dívka, jako jediná oprávněná kuchařka, se právě kvůli věčným přípravám pokrmů a podobným pracím nemůže zas tak často oddalovat z oblasti kuchyně a přesto musí podávat ostatním dívkám instrukce ohledně domácích povinností. To podněcuje děvčata k seskupování se kolem ní a ne jen děvčata žijící v domácnosti, ale i ženské návštěvy. Sdílení kuchyňských prostor se tak stalo běžným jevem. Za celou dobu kontaktu s rodinou Bledyových jsem ani jednou nezaznamenala okamžik,

¹⁶ „*Kde ti nabídnou jídlo, nikdy neodmítej*“ (Šišková 2001: 136).

kdy by přišla návštěva a příchozí ženy by se společně s muži šly posadit do obývacího pokoje, vždy zůstaly s dívkami v kuchyni a jejich muži a otcové se pohromadě odebrali do obývací místnosti. Musím dodat, že osobně jsem si na kuchyňský prostor zvykla až do takové míry, že jsem ani necítila potřebu oddalovat se od děvčat a kupříkladu pokoušet se přemísťovat do obývací místnosti. Při každé mé návštěvě jsem automaticky zamířila do kuchyně stejně tak jako ostatní zmíněné návštěvy ženského charakteru. Mimo překročení přesně dodržovaných prostorových pravidel jsem také nikdy neshledala situaci, ve které by se celá rodina stravovala ve stejný čas, každý člen se najedl až tehdy, kdy byl sám hladový.

4.2.4 Studovat – ano či ne?

Hierarchický koncept domácích prací se mimo jiné silně dotýká i samotného vzdělávání dívek na školách. Nejvyšší dosažené vzdělání, s nímž se lze v případě dívek setkat, se týká maximálně učilišť, studium na odborných učilištích či středních školách u nich nepřipadá v úvahu (srov. Navrátil 2003: 134) a to ihned z několika důvodů. V první řadě je nutno si ujasnit, že vzdělání nikdy nebylo, není a ani nebude pro Cigány podmínkou kvalitního života. Nechápu jej jako hodnotu nýbrž jako maskovanou nutnost, kterou je třeba si co nejrychleji odbyt nejlépe již v období povinné školní docházky. Nejenže finanční investice do studií pokládají za zbytečnost, poněvadž je mnohem výhodnější využít je k obstarávání potravin apod., ale navíc se zde vyskytuje hrozba v podobě postupně vznikajících a odlišujících se reakcí a přístupů studujícího jedince k danému společenskému systému, což je zapříčiněno latentní funkcí¹⁷ školy. Jakýkoliv náznak změny v jednání jednotlivce – žáka či studenta, jež se vymyká odpovídajícímu vystupování dané skupiny, může mít negativní dopady ve smyslu narušení interakcí či vazeb v rodině.

¹⁷ Skrytá funkce, jež je pro samotného aktéra nevědomá, ale přesto ho podněcuje například k určitému jednání či uvažování. Opak funkce manifestní, tedy zjevné a sledující určitý cíl.

Jinými slovy Cigáni se snaží vyvarovat veškerým školním a vzdělávacím systémům, jelikož jim prioritně vnášejí do společenského života chaos skrze nepřímé ale vlivné „počešťování“. Tento argument logicky podtrhuje již jedenkrát zmíněnou skutečnost vztahující se k vyslovené averzi ohledně návštěv základních škol ze strany dětí, v takovéto situaci se totiž střetávají zažitá společenská standardy týkající se cigánské výchovy s téměř opozičně stanovenými normami uplatňujícími se v české výchově. Výsledkem pak bývá všeobecné zmatení, mnohokrát i znehodnocení cigánské výchovného režimu, což má za následek negativní přístup Cigánů ke vzdělávání v přímo v globálním měřítku.

Po ne mála rozhovorech s mými informátorkami na téma vzdělání se mi plně potvrdila závažnost problému vyplývající z latentní funkce škol. Děvčata se mi svěřovala s trápeními, s nimiž se neustále potýkala v období své povinné školní docházky, kdy jim pedagogové domlouvali, aby se k sobě chovala slušně či nevyrušovala při vyučování apod. Než dívky dokončily základní školu, setkaly se mnohokrát s nechápavostí a někdy i s hněvem ze strany rodiny, která naopak preferuje asertivitu a hlasitý projev. Příbuzní měli dojem, že se dívky vymykají cigánským výchovným normám a velmi je to znepokojovalo. Děvčata zase byla nešťastná, poněvadž na ně byl vyvíjen nepřímý nátlak ze strany pedagogů a to způsobovalo jejich zmatení a nejistotu ohledně zvolení vhodného chování a jednání, neměly téměř žádnou šanci se aklimatizovat v obou tak rozdílných výchovných oblastech naráz. Nelze se pak divit názoru: *“Proč bych měla chodit do školy? Bůhví k čemu mi tam budou nutit”*.

V mém případě se jednalo přesně o opačný problém, nikdy předtím jsem nebyla vedena k nijak zvlášť silné asertivitě a mé vyjadřování bylo opravdu velice tiché, což Bledyovy nenechávalo v apatii a ujali se mé resocializace. Následky byly obdobné stejně tak jako u dívek, naučila jsem se hlasitým projevům, mé chování se též změnilo, ale nikdo z mého majoritního okolí to neoceníl. Z osobních zkušeností mohu říci, že tato dvojí aklimatizace je velmi komplikovaná, kord v náctiletém věku.

Vyjma obecně souhrnného stanoviska, jež zauímají Cigáni vůči školnímu vzdělávání, je dalším neméně podstatným důvodem absence odbornějšího dosaženého vzdělání u dívek i okolnost podmíněná právě konceptem domácí pracovní hierarchie. Výše bylo uvedeno, že dívky po absolvování základní školy mohou pokračovat ve studiu maximálně na učilištích. Tato nepřímá podmínka, jež platí pouze a výhradně pro mladší děvčata, má své pádné důvody. Katčiny mladší sestry a sestřenice sice měly povinnost pomáhat své starší příbuzné s péčí o domácnost, ale nenesly za ni plnou zodpovědnost, tudíž se jim naskýtaly preference navštěvovat školu a vzdělávat se, ale jen do doby, než Katka představila rodině svého oficiálního muže a vytvořila s ním další navazující rodinné pokolení, tedy když se stala ženou. V tomto případě ústřední roli v domácnosti získala příbuzná, která byla věkově Katce nejbližší nehledě na to, zdali měla dokončenou školu či ne. Proto je dívkám dovolena pouze alternativa vzdělávání týkající se učilišť, doba studia není příliš dlouhá, jsou zde vysoké šance na dokončení, tedy ještě než se starší příbuzná vdá nebo si najde stálého partnera a je to zároveň adekvátní způsob jak předejít komplikacím ohledně nedobrovolného ukončení studia z dívčiny pozice. Čhají si svůj nástup na učiliště a průběh studia umějí časově rozprostřít, tudíž se mnohdy nestává, že by školu nestihly dokončit z důvodu stále pohybujícího se koloběhu domácí hierarchie. Avšak vyskytne-li se dívčino studium v ohrožení, má možnost svou starší příbuznou poprosit o oddálení oficiálního prohlášení ohledně soužití se svým mužem, ovšem prosby tohoto typu bývají podnětem pro rozepře mezi dívkami.

U většiny dívek jsem se však setkala se vzděláním na úrovni základních škol, což si lze vysvětlovat víceméně obecným odporem ke školství, jež je popsán výše nebo neochotou finanční investice do vzdělání ze strany rodiny. Z celé osady vím o čtyřech případech, včetně sebe, kdy se uskutečnil nástup ke studiu na učiliště, v mém případě na střední odbornou školu, avšak neshledala jsem nijak pozitivní ani negativní odezvy ze strany velkorodiny. Jednala s námi naprosto stejně

jako s děvčaty, jež absolvovaly pouze základní školu, což zdůrazňuje obecný fakt, že vzdělání pro Cigány skutečně není hodnotnou součástí jejich existence. Další odpovídající ukázkou může být přímo má informátorka. Katka má dokončené základní vzdělání a skutečnosti že, neměla možnost studovat dále, nelituje. Většina žen v jejím okolí, jež byly též prvorozené, jsou totiž ve stejné pozici jako ona a pro všechny je podstatou jejich velkorodina. Naplňuje je vědomí, že jsou dobrými matkami a ženami.

4.3 Čhajé, čačes romňi / dívka, nyní žena

Místy již bylo v předcházející části práce naznačeno, kdy se vlastně čhajé stává **romňi**¹⁸. Pro lepší orientaci však nadto vytvořím přehlednější chronologické schéma: čhavore spadají do věkového stadia započínajícího paralelně s jejich narozením a to do doby než se u nich projeví první menarcha, tedy přibližně do desátého roku života. Poté se jejich sociální postavení mění současně se společenským označením tak, že z čhajori se stane čhajé, s čímž souvisí i mnoho změn ohledně rolí či očekávaného jednání a celkového způsobu života. V rozmezí patnáctého až sedmnáctého roku života společnost toleruje u čhajé požadavky týkající se oficiálního vztahu s partnerem a potenciálního rozšíření rodiny, v tomto okamžiku dívka přestává být čhajé a získává status romňi, své postavení pak stvrdí svou primigraviditou¹⁹.

4.3.1 Opět nový začátek

Nové ženino sociální postavení ve společnosti vytváří situace námluv, kdy muž žádá nikoliv o ruku ženy, ale o dovolení soužití s ní. Cigánská komunita neuznává klasické sňatky majoritního typu, poněvadž podle místních norem je zcela postačující když **rom**²⁰ a romňi společně

¹⁸ Žena.

¹⁹ První těhotenství ženy (Pavlík ; Kalibová 2005: 88).

²⁰ Muž.

žijí jako druh a družka, rodina je pak interpretuje identicky jako sezdaný pár. Na základě toho také není běžné setkat se s označením manželka, nýbrž jednoduše žena, z toho vyplývá, že když je romňi nazvána a tudíž i definována jako žena, je stoprocentně zadaná jinak by byla stále chápána jako dívka. Vrátím-li se k případu ohledně nezadané informátorky Saši, lze s jistotou konstatovat, že je stále definována jako čhajé i přes svůj, z pohledu cigánské společnosti, vysoký věk a bude za ni pokládána do doby než bude mít svého stálého partnera. Může se stát i to, že pokud se její věk bude dále navyšovat a přesto bude stále bez druha, nabude přímo status **staré dívky**²¹, což by ovšem mělo nežádoucí dopady jak na její rodinu tak i na ni samotnou, poněvadž ideál každé dívky je být dobrou ženou a následně i matkou a ideál každé rodiny je mít co nejvíce dobrých žen a matek. Dalším argumentem stavící se do opozice vůči cigánským sňatkům je prevence proti celkovému snížení sociálních dávek a dalších příspěvků. Manželský pár má totiž nárok pouze jeden finanční obnos, kdežto nesezdaný pár mnohdy tvrdí, že nevede společný život a získá tím obnosy dva i více.

Prababika²² mých informátorek mi vyprávěla o způsobu uzavírání sňatků v době, kdy ona sama byla dívkou. Manželství byla předem dohodnutá mezi, tehdy ještě, dětmi pocházejících ze dvou součástí velkorodiny zpravidla kvůli silnějšímu utužení rodinných vazeb. Svatební oslavy bývaly vskutku honosné, tanec, zpěv, hudba, mnoho výborného občerstvení a alkoholu a samozřejmě nespočet příbuzných ze strany nevěsty i ženicha jako svatebních hostů (srov. Lázničková 1999: 55). Nevěsta byla většinou oděna do šatů kombinovaných, většinou světlých, barev a zkrášlena různými šperky. Muži též nosili světlé šaty a ani u nich nechyběly náramky, řetízky kolem krku apod. Samotný proces sňatku byl totožný s majoritními postupy. Nevěstu dovedl k oltáři její otec nebo dědeček, poté následoval slib lásky a věrnosti a závěrem proběhla

²¹ Sociální postavení ženy zahanbujícího charakteru.

²² Z hovorové řeči znamená prababička.

výměna snubních prstenů. Sňatky se realizovaly v podstatě kdykoliv a kdekoliv, záleželo na požadavcích ženichovo matky, jelikož ona má nejvyšší postavení na společenském žebříčku a tudíž i rozhodující slovo. V případě porušení dohody o sňatku, obvykle jedním z posléze dospělých snoubenců, docházelo k výraznému poškození rodinných vazeb a následkem mohlo být někdy i vyloučení viníka z osady.

V současné době si chlapci a dívky volí své protějšky sami. Romňi většinou při výběru kladou důraz na ekonomický kapitál partnerovo rodiny, aby měly jistotu, že o ně a jejich potomky bude dobře postaráno, a na jeho statnou figuru z důvodu případné ochrany před ostatními, cizími Cigány. Muži se též zaměřují na tělesnou konstrukci partnerky, ale spíše z hlediska ustání porodů bez případných komplikací, mimo jiné ji také hodnotí podle jejích dovedností ohledně péče o domácnost jako je tomu kupříkladu u výzdoby obývacího prostoru. Cigáni si vybírají své budoucí partnery a partnerky podle vlastního přesvědčení, avšak stále platí společenská povinnost dovolit se či pořádat hlavu rodiny, zdali ke společnému soužití svolí. V kladném případě, jenž zpravidla převažuje, se žena stěhuje do patrilokální domácnosti, kde žije společně se svým mužem a jeho nejbližšími příbuznými. Zajímavostí je, že každá domácnost v sobě zahrnuje potomky mužského i ženského pohlaví a vezmu-li v potaz, že všechny ženy se přemísťují po oficiálním prohlášení vztahu s mužem za veřejně platný do patrilokalit, výsledkem je fakt, že nejstarší a tudíž i stálí členové jedné lokality nemohou zůstat osamoceni, vždy s nimi budou sdílet domácnost nově příchozí ženy, tím pádem se neustále obnovuje koloběh pojící se s péčí o domácnost a o její členy.

4.3.2 První těhotenství

Při početí prvního potomka dochází u ženy ke dvěma zásadním změnám. K naprostému ztvrzení vztahu s partnerem a zároveň ke zvýšení pozice ve společenském postavení, poněvadž z ženy se navíc

stává i budoucí *claj*²³. Status budoucí matky v sobě zahrnuje hned několik privilegií na rozdíl od sociálního postavení ženy, vyskytuje se hierarchicky výše²⁴, zajišťuje aktérce mnohé kompetence, jež se přednostně týkaly jejího muže ještě v době ženiny nulligravidity²⁵ jako je například právo veřejného názoru v domácnosti, může organizovat celkový způsob své i partnerovo existence, přehnaně řečeno žena se v období gravidity stává až nedotknutelnou a jejím požadavkům je vždy vyhověno. Naproti tomu „řadová“ romňi tyto nároky uplatňovat nemůže, jejími povinnostmi je poslouchat muže, popřípadě jeho matku, dohlížet na čhají pečující o domácnost a eventuálně připravovat pokrmy, obsluhovat návštěvy, starat se o děti a splňovat očekávané jednání spadající do její role jako je vhodný přístup ke svému muži. Neměla by na něj zvyšovat hlas a být k němu neurvalá či pedantická, jinak ji ostatní ženy pohotově usměrní. Minimálně bude nařknuta z toho, že „se chová jako chlap“ čemuž je obecně rozuměno jako vážné urážce.

Žena je v průběhu svého těhotenství osvobozena od vykonávání veškerých těžkých prací, přes den pobývá se svými příbuznými v jedné z domácností a společně provádějí přípravy ohledně narození potomka jako je pletení oblečků či předávání si rad a informací ohledně mateřství. V době těhotenství, další z mých informátorek, Anny jsem postřehla mimo jiné i mimořádně vlídné a laskavé chování jak ze strany jejího muže, tak i ze strany ostatních příbuzných. Cokoliv budoucí matka potřebovala, to obdržela jako například výbavu pro dítě nebo různé pochutiny, bylo o ni vskutku kvalitně pečováno. Mnohdy jsme ji spolu s mladšími dívkami navštěvovaly a trávily s ní čas nebo pomáhaly sestrám jejího muže s úklidem domácnosti.

²³ Matka.

²⁴ Avšak stále nedosahuje sociální úrovně staré matky, jež má v rodině nejvyšší pozici.

²⁵ Stav ženy, jež nebyla nikdy těhotná (Pavlík ; Kalibová 2005: 88).

Mezi Cigány platí pravidlo „*oko za oko, zub za zub*“, tudíž naskytne-li se případ, kdy muž například uhodí jinou ženu nežli svou, má druh poškozené plné právo vztáhnout ruku na ženu aktéra. Ovšem jestli-že by se této v pozici naskytla gravidní žena, což se opravdu málokdy stává, zpětná reakce by mohla dosáhnout až agresivních poměrů.

Ženy nerady přivádějí na svět své děti v českých porodnicích, poněvadž na ně prostory působí velmi úzkostlivě a z lékařů mívají dosti nepříjemné dojmy, údajně cítí, že nejsou v této majoritní instituci vítány, proto také ihned po porodu opouštějí budovu, aniž by dbaly na případné rady lékařů. Nástup do porodnice je však pro rodičky samozřejmostí, nemohou dopustit, aby v průběhu porodu došlo k potenciálním nesnázím a následně i k případným zdravotním potížím u dítěte. Pokud se zhorší zdravotní stav matky a je nucena déle setrvat v porodnici, nastává značný převrat mající vliv na rodinu ve smyslu zaujmutí její pozice jinou ženou, ale jen do chvíle než se rodička vrátí zpět, poté musí „náhradní matka“ domácnost opustit. Jestli-že žena zemře, její náhradnice může v domácnosti zůstat natrvalo. Tato zvyklost platí i v opačném směru. Pokud je muž kupříkladu odveden do výkonu trestu, pak si jeho žena smí k sobě najít dalšího partnera, poté při jeho návratu musí svého náhradníka automaticky opustit a žít nadále se svým původním mužem. V obrácené situaci se postup shoduje s předešlým příkladem. Se všemi dětmi, i s těmi nově příchozími za nepřítomnosti jednoho z partnerů, je v domácnosti jednáno na stejné úrovni, žádné z nich nijak nestrádá.

4.3.3 Důvody partnerských (ne) rozchodů

Cigáni v běžném každodenním životě neukončují vztah se svými protějšky, jestli-že se muž či žena jednou zaslíbí, pak už musí se svou družkou / svým druhem setrvat do konce života. Matky nám děvčatům jednou vyprávěly příběh o muži, jehož opustila žena a on vinou žalu a studu spáchal sebevraždu. Z toho vyplývá obecné tvrzení, že když jeden opouští druhého, jakoby ho tím zabíjel. Osobně si tuto historku vykládám jako preventivní opatření proti podvodům ve vztahu a zároveň tak proti

rozepřím ve velkorodině, v něž by vše mohlo vyústit. Též může být článkem pro trvale udržitelný vztah, poněvadž Cigáni věří, že když opustí svou druhou polovičku, tak je potká velké neštěstí, jelikož, jak jsem již zmínila, svůj protějšek v nadneseném smyslu usmrcují a vražda vlastního příbuzného je obecně nejhorším činem, který může Cigán spáchat, odplata za takový čin²⁶ může být neúprosná (srov. Hübschmannová 1998: 111).

Jednou jedinou výjimkou, kdy je dovoleno vztah ukončit jsou situace týkající se ženiny nepříznivého zdravotního stavu v kontextu rození dětí. Ženám, jež jsou neplodné nebo podstoupily spontánní²⁷ či ostatní²⁸ potraty jsou považovány globálně za méněcenné a automaticky se jim snižuje sociální pozice ve společnosti. Neplodnost a potratovost jsou převládajícími důvody pro ukončení vztahu mezi partnery. S touto skutečností jsem však nebyla ve zkoumané cigánské osadě seznámena, ovšem zato jsem se setkala s mnoha dotazy adresovanými na mé potenciální těhotenství a následné mateřství: *“Proč vlastně nemáš ještě děti? Ty už seš stará, měla bys mít aspoň už dvě děti ne?”* Přes mou veškerou snahu vysvětlit rodině můj dosavadní bezdětný stav skrze nízký věk, úmysl prvotně dokončit studia nebo nedostatečnou přípravou či obavami z mateřství jsme se ve finále shodli až na argumentu, že jsem ještě nenašla toho správného otce pro mé děti.

4.3.4 Čím více, tím lépe

Žena mívá odhadem tři až šest dětí, při každém narození nového potomka se konají oslavy, při nichž se dítěti i matce věnují hodnotné dary, jako je stříbrný šperk či určité finanční částky. Čím bližší je příbuzenský

²⁶ Karma.

²⁷ Samovolné ukončení těhotenství (Pavlík ; Kalibová 2005: 86).

²⁸ Umělé ukončení těhotenství z lékařských důvodů (tamtéž).

vtaħ k dítěti a rodičce tím vyšší obnos bývá. Multigravidní²⁹, zasloužilé matky jsou zpravidla obdarovávány zlatými klenoty a velkolepými pugety květin, jsou velice vážené pro své mnohočetné mateřství a zkušenosti, které předávají prvorodičkám.

O Cigánech se traduje, že si pořizují hodně dětí kvůli sociálním dávkám, ale realita je poněkud rozdílná. Potomci znamenají pro velkorodinu určitý systém, skrze něhož jsou neustále obnovovány příbuzenské vazby a rozšiřovány sociální sítě, nehledě na to, že Cigáni nejsou zvyklí žít stylem nukleární rodiny³⁰, cítí se pohodlně v prostředí, kde se pohybuje větší množství osob spadající pod jedno rozšířené příbuzenstvo. Dalším podstatným a lze říci, že vcelku i jasným důvodem značné početnosti cigánských čhavore je zvyšování sociálního postavení žen ve společnosti, na kterém principiálně závisí i obecný ideál správné ženy. Na základě těchto argumentů je nyní jednodušší formulovat tzv. cigánskou lásku k dětem. Nepopírám, že Cigáni nemilují své děti, ale nejedná se čistě jen o lásku jako takovou, nýbrž o koncept, jež je složen z emocí, sociální podstaty pohánějící hierarchickou cirkulaci jedinců a technického principu, jež posiluje a udržuje rodinu pospolu, tudíž Cigáni skrze své potomky milují ve skutečnosti svou rodinu, čímž se potvrzuje teorie, že největší hodnotou pro Cigána je jeho rodina.

4.4 Phuri daj neboli stará matka

Děvčátko přišlo na svět, bylo pojmenováno, společným úsilím vychováno a socializováno, oděno, zabezpečeno, posláno do školy až postupem času dospělo v díku. Děvče dále sbíralo zkušenosti ohledně péče o domácnost a zvyků týkajících se společenského života, získávalo rozhled v oblastech osobních vztahů s chlapci a vazeb s celou rodinou a následně dožrálo v ženu. Ta si našla k sobě druha, přizpůsobila se

²⁹ Žena, která byla již vícekrát těhotná.

³⁰ Rodina pouze o rodičích a dětech, viz české rodiny.

požadovaným mravům a nárokům na ni kladených, dala svému muži a zároveň i rodině potomstvo a stala se tak dobrou matkou. V konečné fázi své existence dosahuje hierarchicky nejvýše respektovaného stadia, což je postavení *phuri daj*³¹. Vrcholná životní etapa je charakterizována skrze začínající klimakterium, jež značně přetváří matčinu předchozí sociální pozici ve společnosti a to tím, že aktérka přejme veškeré pravomoce typicky náležící pouze mužské sféře, poněvadž její tělesná schránka již není schopna další reprodukce, je tak do jisté míry klasifikována jako muž. Společensky významný status zasloužilé matky však v žádném případě neustupuje do pozadí, naopak dochází ke vzájemnému propojení obou pozic. Výsledkem této kombinace je pak žena, udržovatelka rodu, s kompetencemi muže, tedy hierarchicky nejvýše postavený člen rodiny a tudíž i hlava rodiny.

4.4.1 Stáří jako bonus

Phuri daj, též označována dětmi slangově jako *babika*³², je zpravidla tou nejváženější osobou v cigánské společnosti, jíž je obecně projevována nejhlubší úcta. Důvodem takto silného respektu je jak vysoký věk matky, a s ním související i existenční zkušenosti a znalosti (srov. Lázničková 1999: 53), tak i dosavadní způsob jejího života, jež zasvětila své rodině. Pečovala o ni i o její členy, poskytovala jí potomky a tím ji umožnila i další generační růst, rozšiřovala sítě společenských vazeb apod. Lze říci, že tak vyhověla společensky kladeným nárokům a ve spojení se svým nadcházejícím věkem a následně i klimakterickou změnou tak získává tuto odpovídající sociální pozici.

Cigáni nikdy neskrývají svůj věk, naopak se snaží ho dávat všelijak najevo, jelikož je pro ně jedním z určujících rysů ohledně interpretací životních stádií jedinců a tím i očekávaných společenských rolí, práv a

³¹ Stará matka.

³² Babička.

povinností. Věk je pro Cigány doslova nezbytnou součástí každodenního života. Mnohdy jsem byla přítomna různých neshod a pří mezi dvěma jednotlivci, jež byly pokaždé uzavřeny na základě dobrovolného ústupu mladšího soupeře, přestože mohl mít či dokonce měl v dané věci pravdu, ale jeho nižší věková hranice mu společensky nedovolovala se dále vyjadřovat nebo snad dohadovat. Jinou specifickou ukázkou může být i již dříve v práci nastíněný možný konflikt mezi pracujícími děvčaty v domácnosti a nejstarší dívkou, která je pověřena přerozdělováním povinností. V případě, kdy chajé odmítají plnit zadaný úkol, dívka obvykle uplatňuje argument odkazující na její nejstarší, tudíž i nejvyšší, pozici v dívčí společnosti a tím spor ukončuje, jelikož se podle univerzálních, věkově stanovených pravidel k ní nesmí navrátit žádná zpětná negativní reakce. Nepsané zákony vztahující se k věkovým hranicím a souběžně i k očekávaným interakcím členů velkorodiny jsou všeobecně respektovány a prakticky na denním pořádku. Mladší příslušník vždy musí mít v úctě staršího příbuzného, nesmí ho napomínat, tropit si z něj špásy nebo ho veřejně opravovat v jeho zmínkách či tvrzeních. Dotyčný, jež by tento nepřístojný způsob jednání preferoval, by mohl být velice vlivně umírněn svým příbuzenstvem.

Hodnota věku se nejčitelněji projevuje při oslavách narozenin. Krom přítomnosti zpěvu, tance, množství pochutin a alkoholu, se zde prokazuje oslavenci / oslavenkyni jakési uznání ohledně věkového postupu, jež umožňuje přiblížení se zásadním tělesným změnám, jako je například první menarcha, díky nimž se otevírá vstup do následující éry spojené s obměnou sociálního postavení ve společnosti. Z této skutečnosti vyplývá, že Cigáni při oslavě nekladou důraz na den narození jedince, nýbrž na věkový nárůst. Úcta je dávana u dívek najevo formou objetí či polibkem, u mužů též objetím nebo poklepáním na záda. Málokdy jsou ústřední osobě věnovány honosné dary, poněvadž oslava narozenin není zdaleka tak bujará jako například glorifikace fyzické a tudíž i sociální přeměny. Jediný případ, kdy se koná slavnost spíše klidná a důstojná se týká matčiny hierarchického postupu na pozici phuri daj, což bývá kolem padesátého

věku života. Staré matce jsou věnovány velkolepé pugety květin či zlaté šperky. Narozeninám, ve srovnání s oslavou postupu do dalšího sociálního období, není sice věnována taková pádnost, ale je nutno si uvědomit, že přesto však mají svou podstatu a nemůžou v cigánské společnosti opomenuty.

4.4.2 Práva a povinnosti

Veškeré dějství dotýkající se rodiny se zásadně odehrává pod dohledem a v určitých situacích i souhlasem babiky. Ona jediná má pravomoc zasahovat do výchovy potomků, je také kompetentní a za vděku svým zkušenostem zároveň i důvěryhodnou osobou, jež poskytuje rady mladým matkám s porody a navazujícím mateřstvím (tamtéž). Jako hlava rodiny má přehled jak nad pracujícími dívkami v domácnosti, tak i nad činnostmi, které vykonávají muži sdílející tentýž obytný prostor. Je též jedinou osobou, která zpravidla uděluje svolení mladým chajé a jejich partnerům ke společnému životu, má právo hlavního slova v rodině nad všemi, kteří v ní žijí nevyjímaje mužskou část. Všichni příbuzní o ni pečují, mají ji v úctě a respektují ji v jakýchkoliv ohledech jako je například jedinečné sdílení obývací místnosti společně s muži. Situace, ve které by jeden z členů rodiny babiku neposlechl nebo se jí dokonce vzpouzel je absolutně nemyslitelná, stejně jako případ, kdy by ji někdo chtěl umístit kupříkladu do domova důchodců či podobně. Tyto stavy zkrátka neexistují.

Zdá se, že pozice babiky ve společnosti je naprostou senzací, avšak s tímto vším jsou spojeny někdy i složité povinnosti. Babika musí za každou cenu chránit svou rodinu před komplikacemi přicházejícími jak od Čechů, jako je komunikace či až někdy hašteření s úřady apod., tak i ze strany jiných Cigánů. Vráťm-li se na okamžik do minulosti, vzpomenu si jak mne jednou mladší příslušníci rodiny Bledyovi pozvali na cigánskou zábavu, jež se realizovala mimo osadu a kde jsme se také bezděčně dostali do kontaktu s „cizími Cigány“. Dopady tohoto rozptýlení se pro mě staly poměrně nepříjemnými, poněvadž jsem neúmyslně vyvolala konflikt

v důsledku mé světlé pleti a jelikož jsem byla jedinou přítomnou Češkou, spor se stal v mžiku nepřehlédnutelným i nepřeslechnutelným.

Pod falešnou záminkou, jež se týkala mého údajného svádění partnera jedné z aktérek, na mne byla strhnuta lavina urážek a nadávek mířená z hordy neznámých Cigánek a poté i Cigánů. Zajisté jsem neměla absolutně žádnou odvahu se obhájit nebo alespoň odpovědět. K mému úžasu však ke mně pohotově přiskočili bratři i sestry Bledyovi, postavili se přede mě a plným dechem se mé, v tu chvíli nejmenší, maličkosti začali zastávat a musím dodat, že jim rozhodně odvaha nechyběla. Z velice hlasitého kontextu poté vyplynulo, že se zdaleka nejednalo o nedorozumění ohledně partnera, ale o můj světlý odstín pleti, což Bledyovi nepřenesli přes srdce a kontroverze okamžitě propukla v pranici. K mému štěstí se zúčastnili pouze hoši a děvčata setrvala ve slovní potyčce, protože kdyby se odhodlala přidat se k chlapcům, neměla bych na výběr a musela se taktéž připojit. Po chvíli se situace uklidnila a my se raději vydali směrem k osadě. Popravdě jsem měla skutečně strach, jaké reakce se dočkám od babiky, avšak ona mne velice překvapila tím, že náš všechny pochválila za naši soudržnost a smyslem pro spolupráci. Můj údiv pak o to více narostl, když jsem se zanedlouho po incidentu dozvěděla, že sama se staršími muži navštívila rodinu, s níž jsme měli konflikt a doslovně vynadala jejím členům za neurvalé jednání a příšerné způsoby ohledně jejich chování.

V současnosti mi již počínání babiky je zcela jasné. Nehledě na to zdali se nás tehdy chtěla zastat, tuto obtíž musela vyřešit sama, jelikož jí to nařizovalo její společenské postavení. Lze tedy říci, že status phuri daj má své výhody i nevýhody, každopádně je to ohromná zodpovědnost, kterou mohou unést pouze staré a zkušené babiky.

4.4.3 Babika učitelkou

Vyjma výše zmíněných rolí, jež zastává stará žena v rodině, existuje ještě jedna společenská povinnost týkající se výhradně babiky a

to je vedení dětí k cigánštině. Takováto „výuka“ má svá specifická pravidla. Začíná a končí v okamžiku, kdy si to babika přeje bez ohledu na to, zdali se dítě chce učit či ne. Také probíhá na jakémkoliv místě při kterékoliv situaci, například na dvorku, kde si zrovna děti hrají. Není nutné aby čhavore byly usazeny kolem ní v kroužku nebo ji bedlivě poslouchaly z místa pohovky jako je tomu zvykem u Čechů. Mohou vykonávat jakoukoliv činnost, nýbrž musí udržovat pozornost a reagovat v cigánštině, není možné, aby babika mluvila na dítě cigánštinou a ono se jí opětovaně tázalo na význam. Mnohdy nemusejí „žáci“ ani hovořit, stačí, když na požadované téma zpívají a pravdou je, že Cigáni nejenže znají velmi mnoho cigánských písní, ale mají i mimořádný smysl pro rytmus a změny v barvě hlasu, tudíž zpěv nečiní dětem nijak velké problémy. Potomky můžou učit cigánštině i dvě či tři babiky najednou spadající pod jednu velkorodinu, ačkoli žijící v jiných domácnostech, logicky totiž nelze sledovat případ, kdy by v jedné domácnosti žily dvě babiky. Zkušenosti týkající se cigánského jazyka si předávají buď vzájemně, nebo z generace na generaci, takže u některých pojmů dochází k pozměnění významu, kontext však většinou zůstává obdobný. Nyní uvedu některé předpisy a zajímavosti cigánského jazyka, které jsem za dobu svého kontaktu s populací zaregistrovala.

Podstatná jména jsou zpravidla zakončována samohláskami a, e, i, v pojmech se často vyskytují písmena h, d, ž, s, m, samohlásky v prostředku termínu jsou vyslovovány dlouze, přestože nad nimi chybí příslušné znaménko, slova nebývají skloňována. Cigáni většinou užívají běžných slovních spojení jako je „*kaj džas*“ / kam jdeš, „*dyk more*“ / hle kluku nebo „*kamav tut*“ / miluji tě. Jestli-že Cigáni hovoří češtinou, užívají též specifických verzí vyjádření, kupříkladu místo zlobím se, řeknou „mam vztek“, také neuvívají výraz lež, nýbrž „*není pravda*“. Zhusta používají přirovnání: „*mlčíš jak ryba*“ nebo „*seš pomalej jak šnek*“.

V současné době tento styl výuky stále probíhá, nicméně Cigáni velice přivykli češtině a cigánština se tak dostává do kombinace s ní či se mírně ustupuje do pozadí.

4.4.4 Co bude dál?

Stará matka dosáhla statusu phuri daj na základě určitých fyzických znaků a změn, neméně přispívajícím byla i četnost jejího věku a sním související zkušenosti nasbírané v průběhu života. Stěžejní součástí tohoto hierarchického postupu výše je i zasvěcení jejího předešlého života ženy a matky rodině. Babika vždy vše činí pro rodinné dobro a blaho, v pozici phuri daj, pak ve všeobecně platném ideálu ohledně „života pro rodinu“ pokračuje a ztvrzuje ho tak, že je nejen dobrou ženou a matkou, ale i starostlivou a vlivnou babikou.

Když je věk babiky již příliš vysoký, začne umírat. Její způsob rodinného života je jí však plně opětován, příbuzní o ni pečují a zůstávají s ní až do samého konce. Obecným přáním starých žen je umírat ve své domácnosti, nesnesly by představu svého skonu v nemocnici, v majoritní oblasti, chtějí setrvat se svou rodinou. Přirozená smrt babiky nebývá pro příbuzné nijak extrémním šokem na rozdíl dejme tomu od násilné smrti jiného mladšího příbuzného, definují ji jako nedílnou součást lidské existence, která jednou potká každého. Není podstatné, zdali člověk umírá, ale jaký do té doby vedl život. Proto se uspořádává oslava na počest zesnulé, vyzdvihující její osobnost ještě za dob jejího života, připíjí se na ni, jsou pro ni zpívány písně apod. Vzpomínkovou glorifikaci na první pohled nelze rozeznat od narozeninových či zásnubních oslav. Svými prvky jsou si všechny absolutně identické, přítomnost pokrmů, alkoholu, tabákových výrobků, zpěvu, hudby atd. Jediné podle čeho lze rozeznat, o jaký typ oslavy se jedná je ponořit se do interakcí mezi příbuznými. Pozice babiky díky úměrným věkovým rozestupům mezi ženami nezůstává nijak moc dlouho osamocena a po krátkém čase ji obsadí jiná příchozí babika. V době, kdy je domácnost bez toho vyššího dohledu ji navštěvuje phuri daj z vedlejší domácnosti.

Osobně jsem v osadě znala tři babiky, z čehož jedna nedávno skonala. Nyní její rodina čeká na příchod klimakterického období její nástupkyně, aby mohla budoucí babika oficiálně nabýt plného statusu

phuri daj a tím získat a uplatňovat i odpovídajících práva a povinnosti. Nastávající phuri daj bude udržovat zvyklosti a pravidla své předchůdkyně, jež od ní odpozorovávala ještě v období její existence. Už jen z úcty ke své rodině a samozřejmě také k poslední babice by žádnou povinnost či zákon nepřekročila.

5 ZÁVĚR

Klíčovou podstatou bakalářské práce bylo vyložení a objasnění sociálních postavení romských dívek v souvislosti s dospíváním. Vyjma tohoto primárně uskutečňovaného záměru jsem si ovšem v průběhu sepisování získaných znalostí stále více uvědomovala i fakt, že druhotně neinterpretuji pouze statusy dívek a jejich proměny, nýbrž každodenní život lidí, se kterými jsme si vzájemně tak blízcí a zároveň tak příliš vzdálení. Na jednu stranu se nelze divit, že tyto dva světy s absolutně odlišnými postoji, jednáním a hodnotami nejsou schopné koexistence. Na stranu druhou se mi však stále nabízí otázka proč tomu vlastně tak je? Často v takovýchto situacích argumentuji, že všichni máme nějaké existenční cíle, sny, úspěchy a nezdary, zážitky nebo bolesti a strádání, v tom jsme si rovni, nehledě na to jaký druh životní intervence to je. Tvrdím, že je naprosto nepřijatelné a především v celku nelogické odsuzovat jedince na základě jakýchkoliv diferencí či předpokladů distribuovaných specifickou společností. Mnoho lidí, včetně mých nejbližších, mi opětovaně kladlo otázky ohledně typu „*Ty píšeš bakuli³³ o Romech? A to se tam nebojíš? Nemůžou Ti něco udělat?*“ Když mi byla před lety nabídnuta možnost zblízka poznat Cigány, nepopíratelně si tyto pochybnosti našly místo i v mé hlavě. Musím se však doznat, že již od útlého věku jsem měla vždy potřebu vytvářet si vlastní názory sama bez ohledu na rady a poučení, což ne vždy bylo optimální, z toho důvodu jsem reagovala na nabídku kladně. Po krátké době jsem pochopila jádro celého problému zakořeněného zejména jak oboustranné nevědomosti, tak i v domněnkách a očekáváních propagovaných majoritní i minoritní společností. Tvrdím, že přijatelným východiskem k ukončení této ustavičné problematiky je totální neetnocentrický přístup a ochota porozumění, avšak realizace tohoto dlouhodobého procesu nejspíše zůstane nadále nezodpovězenou otázkou.

³³ Bakalářská práce.

Dalším uvědoměním, vrátím-li se k ústřednímu tématu práce, pro mne byla skutečnost, že je bohužel nemožné vyjádřit a ztvárnit veškeré informace týkající se sociálních postavení romských dívek, poněvadž toto téma je tak velmi rozsáhlé, že nelze komplexně zachytit veškeré jevy a principy v bakalářské práci. Tudíž pevně věřím, že by tato práce mohla sloužit jako podklad pro příští výzkumy či by na ni mohly navazovat další studie ohledně minority. Osobně bych ráda pokračovala v těchto šlépějích a realizovala další terénní výzkumy, tentokrát však hlubšího rázu.

6 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Davidová, Eva: 2004 – *Romano drom. Cesty Romů 1945-1900. Změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku.* Olomouc: Univerzita Palackého

Hájková, Markéta: 2001 – *Rodina a zvyky slovenských Romů usazených v České republice.* In: *Menšiny a migranti v České republice*: 127 – 143. Praha: Portál.

Herainová, Marcela: 2002 – *Keramické suroviny a jejich úprava.* Praha: Silikátový svaz.

Horváthová, Jana: 1999 – *Historické osudy Romů od jejich odchodu z Indie do 19. století.* In: *Romové – o Roma. Tradice a současnost*: 16. Brno: Moravské zemské muzeum.

Hübschmannová, Milena: 1998 – *Šaj pes dovakeras. Můžeme se domluvit.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Jakoubek, Marek, ed.: 2008 – *Cikáni a etnicita.* Praha: Triton.

Jakoubek, Marek: 2004 – *Romové – konec (ne)jednoho mýtu.* Praha: BMSS-Start.

Lacková, Elena – Hübschmannová, Milena, ed.: 2010 – *Narodila jsem se pod šťastnou hvězdou.* Praha: Triáda.

Lázníčková, Ilona: 1999 – *Tradiční rodinné vztahy, obřady a obyčeje.* In: *Romové – o Roma. Tradice a současnost*: 53 – 57. Brno: Moravské zemské muzeum.

Navrátil, Pavel: 2003 – *Romové v české společnosti.* Petra Bučková – Aleš Burjanek – Libor Musil – Pavel Navrátil - Libor Prudký – Tomáš Surovátka – Vladimír Smékal – Ivana Šimíková. Praha: Portál.

Okely, Judith: 1993 - Privileged Schooled and Finished: Boarding Education for Girls. In: Shirley Ardener, (ed.): *Defining females. The nature of Women in Society*. London: Berg. Oxford / Providence: 94 – 95.

Pavlík, Zdeněk – Kalibová, Květa: 2005 – *Mnohojazyčný demografický slovník. Český svazek*. Praha: Česká demografická společnost.

Stewart, Michael: 1997 – *The time of the Gypsies*. United States of America: Westview Press.

Šišková, Tatjana, ed.: 2001 – *Menšiny a migranti v České republice. My a oni v multikulturní společnosti 21. století*. Praha: Portál

Všeobecná encyklopedie v osmi svazcích. 1999 – Praha: Diderot.

7 RESUMÉ

The main theme of this bachelor work is describe and to interpretate social status of Roma girl in a society which varies depending on age. Each social position has a hierarchical character and it belongs to specific forms of the obligations and rights that must be respected by actors. Bachelor work describe and explain the four life stages: the first stage is childhood where is the most important socializing of the child and teaching him self-reliance. Second stage is adolescence. At this time the girl must able to take care of the household and to be integrate into society of girls. In the third stage the girls find a partner, she gives her family a child and so becomes a woman. In the last stage a woman gets older and her final position is also the highest. These social positions are defined by strict criteria which are simultaneously principles of their everyday life. This part of the bachelor work is based on the statements which draw on from intensive fieldwork that was implemented in a Roma settlement.

A secondary theme the bachelor work is the question of Roma ethnic identity to which relates the competent terminology for each minority group and perspectives that are typical for the minority and majority in this different area. This part of the bachelor work is based on theoretical sphere that contain reasons of this problem and on practical sphere which is devoted to fieldwork again in the same area.

8 PŘÍLOHY

8.1 Příloha 1: Otevřené výpovědi respondentů kapitoly třetí, části praktické

Dotazovaní jedinci z minoritní oblasti.

1.) Miro 29 let, Kaznějov – Kaolinka

Miro žije podle svého názoru klasickým cigánským způsobem života, preferuje rozsáhlé sítě příbuzenských vztahů, ovládá cigánský dialekt a souhlasí s postojem rodin ohledně endogamie stejně jako jeho žena a děti. On i celá jeho rodina se považují a označují za Cigány a svůj jazyk zpravidla jako cigánštinu.

Termín Cigán chápe Miro jako autentický název, s tímto míněním byl vychován předky a vychovává tak i své potomky. Rom je podle něj sekundární a více méně přijatelný pojem, bez kterého by rozhodně nestrádal. V okolí svého bydliště se prakticky s termínem Rom neseťkává. Naproti tomu s pojmem Cikán se dostává do kontaktu častěji a je tím velice mnohdy urážen, toto označení na něj působí hrubým a ponižujícím dojmem.

Miro rozlišuje cigánské komunity žijící na vesnicích a městysích - to jsou většinou oblasti, kde žijí jeho příbuzní. Ostatní, kteří sídlí ve větších městech například v Plzni, respektive s jeho rodinou nemají nic společného, vidí jako Cikány. Považuje je za lidi, kteří mají špatně stanovené priority a dostatečně nectí své příbuzné, obzvláště rodiče a prarodiče. Označení Cikán však sám nikdy nepoužívá.

2.) Sandra 22 let, Kaznějov – Kaolinka

Sandra je českého původu, žije s jedním z Mirových bratranců, tudíž spadá do rodiny a je považována za Cigánku jak příbuzenstvem tak i sama sebou. Ovládá cigánský dialekt, souhlasí se stanovisky určenými společností jako je kupříkladu akceptace rolí u žen v domácnosti,

zachovává a prosazuje tentýž životní styl jako Miro. Nikdy se nesečkala s pojmenováním Cikánka nebo Romka. Sama ani netuší, jak by jednala v situaci, kdyby jí někdo oslovil jako Romku. Naopak s jistotou tvrdí, že proti termínu Cikánka by se okamžitě ohradila.

3.) Ruda 36 let, Kaznějov - sídliště

Ruda žije na sídlišti se svou družkou Taťánou. Jejich společný život vzbuzuje dojem typického českého soužití, což je zapříčiněno koexistencí s většinovou populací, nicméně zakládá si na tom, že je Cigán. Cigánštinou hovoří ale jen mizivě, lépe řečeno jen to, co ho naučil jeho dědeček a způsoby života jako Miro nebo Sandra spíše neupřednostňuje. Ruda tvrdí: *„Mí předkové byli cigánskej krve, tak já musím taky bejt“*.

V oblasti jeho bydliště je lidé označují jako Cigány, ale mimo to se také oba v mimořádných situacích střetávají s třetí alternativou Cikán. Většinou jim tak říkají lidé, kteří v dané lokalitě nežijí. Na tento název Ruda zkrátka reaguje apaticky, je s tím nespokojen, ale nezná prostředky, které by vedly k účinné změně. Naopak by ho mile překvapilo, kdyby ho někdo neovlivněný nazval Cigánem.

Dotazovaní jedinci z oblasti majoritní.

1.) Josef 23 let, Zruč – Senec, Zruč

Josef nemá nijak vyhraněný názor ohledně minority, myslí si, že Romové a Cikáni se liší, ale není schopen svou myšlenku dále rozvést. Jestliže by o nich měl mluvit, využil by název Rom, protože výraz Cikán mu přijde příliš hrubý. O termínu Cigán se však vůbec nezmiňoval.

Na vlastnosti, které jsou přisuzovány Romům, reaguje klidně a vyrovnaně: *„Jsou to lidi jako my, v kriminálech sedí spousta černejch i bílejch, s barvou kůže to asi fakt nesouvisí, kdyby kolem mě prošel Rom, choval bych se normálně jako vždycky“*.

Co se týče menšinové identity, v podstatě nemá moc možností jak o ní mluvit, nikdy se hlouběji s tímto konceptem nesešel.

2.) Miroslav 57 let, Kaznějov - sídliště

Miroslav místní Cigány nijak zvlášť nevnímá, častokrát je potkává na ulici, nemá s nimi však rozepře. Jediné co na nich opravdu obdivuje je jejich soudružnost pro rodinu. Z doslechu zná některé jejich zvyky například vítání novorozeňat v rodině a jejich obdarovávání. Zpravidla je označuje jako Cigány, protože kaznějovští Cigáni se tak považují. Termíny Cikán a Rom zkrátka vůbec nepoužívá.

Podle Miroslava byli Cikáni kočovníci, kteří tančili, zpívali a vykládali z ruky a dnes už prakticky žádní neexistují. Podobně popsat Roma už však nedovedl.

3.) Aneta 23 let, Zruč – Senec, Zruč

Aneta nemá s minoritou moc dobré zkušenosti. Nelíbí se jí jejich neurvalé až hrubé chování a vyjadřování. Jelikož se pohybuje ve společnosti, kde se hromadně užívá pojmu Rom, vyjadřuje se o nich taktéž. Co se týče rozlišení názvů Rom, Cikán a Cigán, Aneta v tom nevidí žádný rozdíl. Její vědomosti či zájem týkající se menšinové totožnosti není příliš značný.

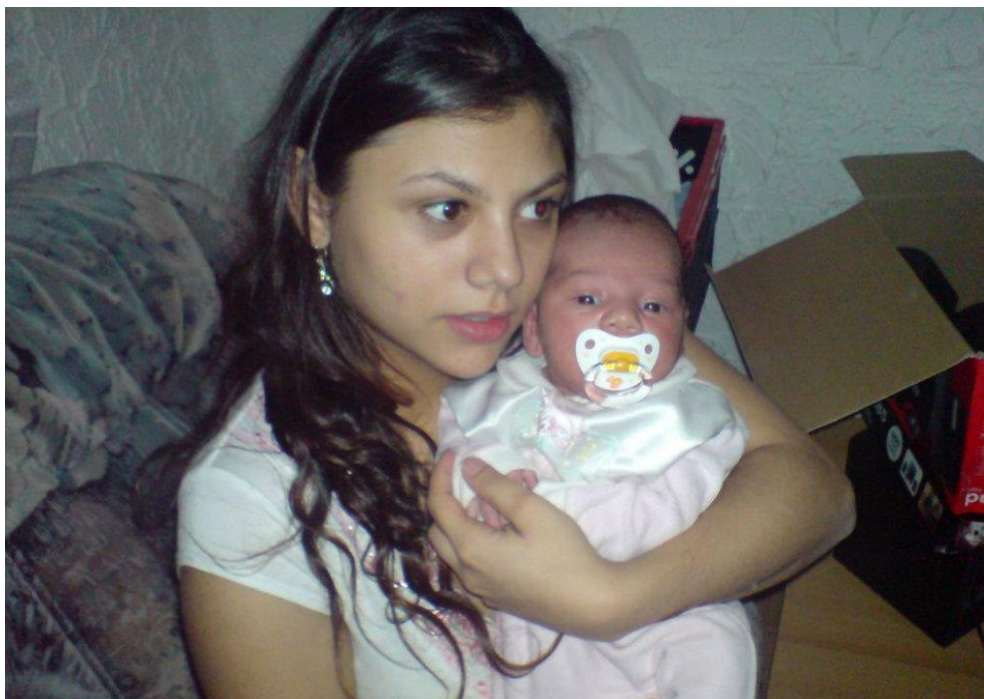
Z výzkumu vyplývá, že Cigáni pocítují v oblastech české terminologie značnou diskriminaci, obzvláště v případech, kdy se setkává s majoritním označením Cikán, s čímž se velká část z nich nerada vyrovnává. Cigáni jsou víceméně i ochotni odpustit mylné označení, ale pouze v případech jedná-li se o výraz Rom. Pokud jde o termín Cikán, někteří jedinci jsou až nekompromisní. Češi využívají ve skrze všechny výše uvedené výrazy. Bývají to případy, kdy vědí, jak se daná skupina nazývá a toto přání respektuje nebo s tímto faktem není seznámena a tak subjektivně volí přijatelnější název Rom, anebo na požadavky této etnické kategorie vůbec nereaguje a používá označení Cikán.

8.2 Příloha 2: Fotografie některých respondentek

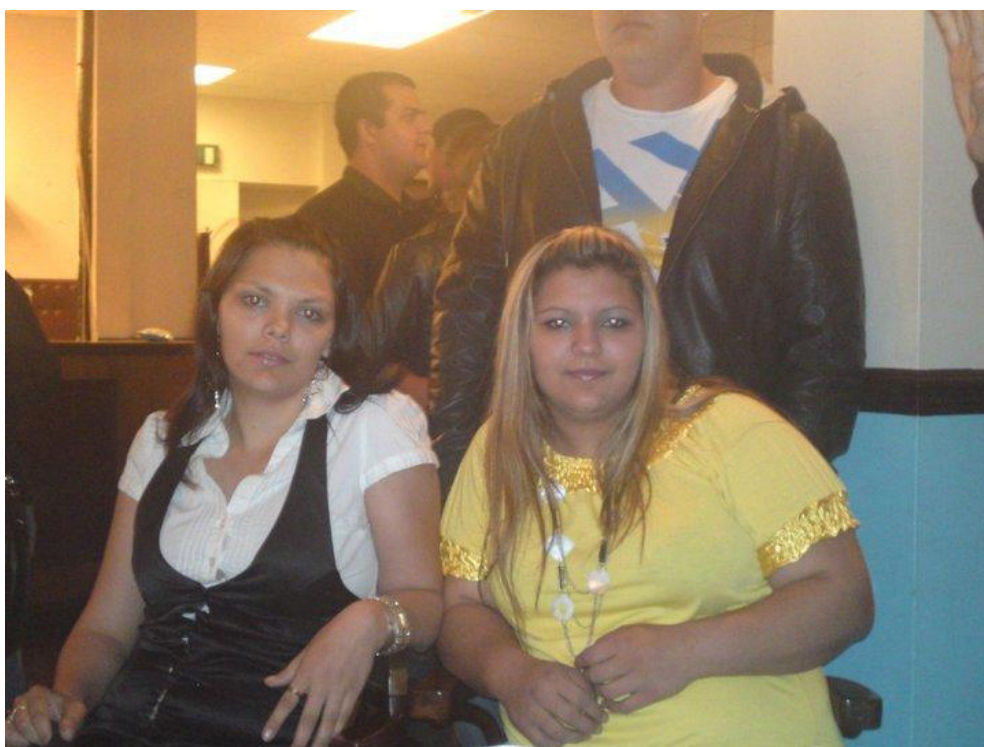
Pořizování obrazového materiálu se v průběhu výzkumu ukázalo být spletitým, ale přesto pozoruhodným procesem. V celku snadno jsem získala od svých respondentek svolení zveřejnit jejich snímky ve své bakalářské práci, avšak pod podmínkou, že mi fotografie poskytnou samy podle vlastního uvážení. Jednoznačnou příčinou této výhrady byla cílená neautentičnost fotografií. Cigáni nemají nijak zvlášť větší problémy s uveřejněním jakéhokoliv materiálu, jež by na ně odkazoval. Naopak požadují, aby o ně byl projevován stále větší zájem, nýbrž v takové formě, jakou si oni sami zvolí. Dívky mi poskytly snímky za předpokladu, že na nich budou nalíčené, upravené nebo alespoň v jimi požadovaných pozicích, jinou alternativu striktně odmítaly, tudíž fotografická příloha nevznikla mým přičiněním, ale samotnou aktivitou respondentek.



Obr. 1 *Respondentky (zleva) Jolana, Iveta, Saša, (nad nimi) Katka. Kaznějov, 2003*



Obr. 2 Informátorka Katka se synem. Kaznějov, 2006



Obr. 3 Sestry Bledyovy (z leva) Dagmar, Jolana. Plasy, 2010



Obr. 4 *Informátorka Anna se svým druhem a dcerou. Kaznějov, 2010*